

Die uw jeugd vernieuwt als die van een arend

De Reformatie

Weekblad tot ontwikkeling van het gereformeerde leven

Ons denken is beperkt

Theologische verantwoording van veranderingen (2)

kerkelijk leven

Gereformeerden zijn altijd zeker van hun zaak geweest. Abraham Kuyper ontwierp een totaalbeeld van het calvinisme. Van jongelingsvereniging tot politieke partij: alles had een eigen plek in een grootse visie. De Gereformeerde Kerken vrijgemaakt zijn, ondanks kritiek op onderdelen van het denken van Abraham de Geweldige, in veel opzichten zijn erfgenaam. Na de Vrijmaking werd een sterk kerkelijk leven opgebouwd. Waar is het élan van die tijd gebleven? De kerken van nu zijn onzeker over hun identiteit. Hoe verantwoorden wij wat er in ons denken is veranderd?

E.A. de Boer ■

In dit nummer

<i>Kerkelijk leven - E.A. de Boer</i>	
Ons denken is beperkt	829
<i>Uit de kerken</i>	833
<i>Meditatief - J. Glas</i>	
Kaïn verdedigt zichzelf	834
<i>Wandelen met God - B. Luiten</i>	
God vraagt geen dankbaarheid	835
<i>Achtergronden - G. Kwakkel</i>	
Redactionele handen?	837
<i>Inhoud, trefwoorden- en tekstregister van de Reformatie jaargang 79</i>	839
<i>Van binnen naar buiten - G. Riemer</i>	
Van binnen naar buiten	849
<i>Lied van de week</i>	852
<i>Schriftoverdenking - J.J.T. Doedens</i>	
Vrijgevochten vrouwen in Korinthe?	853

De Waarheid

In mijn eerste artikel wees ik aan: wij denken niet anders over het gezag van Gods Woord. Wel hebben we minder vertrouwen in ons verstandelijk vermogen om heel Gods openbaring in een sluitend systeem te vatten. Onze logica schiet vaak tekort om twee diepe gedachten in de Schrift met elkaar te verzoenen. Dat is geen dramatische verschuiving. Het is gezond om nederig te blijven tegenover de hoogheid van God. Ons kennen is 'ten dele', maar het is wel de waarheid die ons geopenbaard wordt. Die waarheid is niet onze dogmatiek, want Jezus Christus zelf is de waarheid, zoals Hij ook de weg en het leven is. Ik beweer niet dat het persoonlijke en relationele van het geloof er vroeger minder was. Ook voor onze voorgangers was Christus in eigen persoon de Waarheid. Toch kon Hij met andere woorden verkondigd worden. Met beelden die voor ons meer abstract lijken. K. Schilder kon schrijven over

Christus als de Ambtdrager. Een diepe gedachte: de Zoon van God neemt het ambt van Adam op zich. Het is een theologische gedachte die toen religieuze diepte had en ontroering opriep. Schilder kon geweldige lijnen trekken van het paradijs, via Christus naar onze plaats in Gods wereld en naar de toekomst. De verwoording van de geloofsleer had in de kerken van toen z'n eigen beleving. Nu vragen we meer aandacht voor de menselijkheid van Jezus: zijn warmte, nabijheid, aandacht voor gebroken mensen.

goed dat de dogmatiek er is

Dan denk ik: goed dat de dogmatiek er is! Om (contextbetrokken) die accenten te leggen die voor de doordenking van de geloofsleer vandaag nodig zijn. En tegen eenzijdigheid te waken. Want Jezus is in al zijn menselijkheid ook de eeuwige Zoon, het Woord, de tweede Adam en de komende Rechter. De dogmatiek helpt om *het geheel van de Schriften en van Gods raad* voor ogen te houden. Ook als wij niet alles in een geheel vatten, moet de wijde ons wel voor ogen staan.

De eerste en zevende dag

Het lijkt me goed om mijn beweringen met een voorbeeld te illustreren. En wel op het punt van verandering in theologisch denken over sabbat en zondag. Ik doe dat aan de hand van het boek van ds. Joh. Francke, *Van sabbat naar zondag*. Voor het eerst las ik het tijdens mijn studie, aan het begin van de tachtiger jaren; en was er diep van onder de indruk. Het is diepgravende schriftstudie. Het biedt ook een sterke concentratie van gedachten. Om u een voorbeeld te geven: Francke komt aan het eind van zijn studie met een bondige reeks van 23 conclusies. Alles valt op z'n plaats. Neem nu zo'n zin die mij raakte: 'De zevende dag van de scheppingsweek was als rustdag de eerste volle dag van de mensenweek, zodat de regel niet alleen is: eerst werken en daarna rusten (scheppingsweek), maar ook: eerst rusten en daarna werken (mensenweek)'.

Een geweldig inzicht, dus is vanaf het paradijs eigenlijk de rustdag de éérste dag! Nog wel niet van de week, maar wel voor de méns en het werk dat hij op aarde begint. Dat geeft steun aan de zondag als een echte rustdag! Eigenlijk is niet de zevende dag dé rustdag. Als Christus op de eerste dag opstaat uit de dood komt de éérste dag als rustdag tot vervulling. Een knappe gedachte.

Toch zult u deze uitleg niet terugvinden in het boek *Zondag - HEERlijke dag* dat deputaten aan de synode te Amersfoort hebben aangeboden. Zij hebben niet eenvoudig naar het boek van Francke kunnen verwijzen alsof het denkwerk al gedaan was. Waarom niet? Dit lijkt mij, juist omdat het zo sterk doordacht boek is, een zinvol voorbeeld om te illustreren waarom een ver-

andering van theologische methode nodig was. Om vandaag denkend verantwoording te doen van inzicht in de Schrift.

Openbaring en logica

Om eerst even terug te komen op Francke's conclusie, het is wel een mooie gedachte dat de zevende dag van de schepping eigenlijk de eerste rustdag voor de mens is, *maar ook niet meer dan dat*. Het is en blijft een conclusie die wij (kunnen) trekken. Maar de Schrift zegt niet meer dan dat Góð zelf rustte van , genietend terug zag op zijn scheppingswerk. Dat ook de pas geschapen mens op die dag rustte, wordt door God in deze openbaring niet gezegd. Niet in Genesis 2 of elders. En ook niet dat Hij dus ook de rustdag toen wel aan de mens moet hebben opgedragen. Dat kunnen we ons wel indenken, maar dat is ons zó niet geopenbaard. We mogen ons dat wel indenken, maar elkaar er niet aan binden.

Het is niet voor niets dat die gedachte bij Francke in de *conclusies* staat. Hij trekt een logische conclusie. Dat is niet verkeerd en ik bewonder hem om de sterke eenheid van denken. Maar ik weiger om een conclusie te aanvaarden als waarheid omdat die *logisch* uit de uitleg van Gen. 2 lijkt voor te vloeien. Dat is wat vroeger de regel van de *bona consequentia* heette: wat als goede gevolgtrekking uit een tekst of leerstuk wordt afgeleid, geldt ook als de waarheid. Dat zeggen we vandaag niet meer zo. De Geest neemt onze rationele vermogens wel in beslag. Maar daarmee blijft het wel mense-lijk denken.

Schepping en rustdag

Ik ga nog iets dieper in op de dogmatische methode van Francke's boek. Theologisch gezegd, welke hermeneutische uitgangspunten hanteert deze voorganger? Hij onderstreept dat hij de *openbaringshistorische* betekenis van Gen. 2:1-3 onderzoekt. Een prachtig inzicht van onze voorgangers van voor de Vrijmaking: God komt met zijn openbaring binnen in deze geschiedenis. Zodat de openbaring zelf een geschiedenis doormaakt en erin tot steeds voller ontplooiing komt. Zo kunnen we ook op het punt van de rustdag de ontwikkeling van Gods openbaring naspeuren. 'Openbaringshistorisch' betekent ook: hoe de Here zich openbaart in de geschiedenis van de aarde, zodat zijn openbaring in alle opzichten historisch veránkerd is. Het zweeft niet boven het leven, maar is historie en ráákt de werkelijkheid.

Francke kiest dit uitgangspunt tegenover twijfel aan de historiciteit van het scheppingsbericht. Daarin staan we naast hem, maar vragen ons af: kan je bij voorbaat constateren dat Genesis 2 - naast openbaring over de schepping - ook *openbaring over de sabbat* geeft?² Francke gaat ervan uit dat het wel over dé sabbat moet gaan. Dat acht ik het risico van zijn methode: elk schriftgegeven wordt maximaal

benut. Dat lijkt voort te vloeien uit de gereformeerde regels 'Schrift met Schrift vergelijken' en 'de moeilijker teksten uit de duidelijker verklaren'. Het gevaar is dat je in de ene bijbeltekst leest wat je elders meent gevonden te hebben. Maar is het wel zo duidelijk dat Genesis 2 openbaring over de rustdag voor de méns geeft?

Deze vraag klemmt temeer omdat Francke er ter inleiding op wijst: sommige gereformeerden in de 17e eeuw spraken al over Gen. 2:1-3 als een 'voorverhaal', 'anticipatie' (voorgrijpen) op de instelling van de sabbat in Exodus 20. Daarmee wordt bedoeld: het thema van de sabbat wordt voorbereid in Gen. 2, zodat het in Ex. 20 (als de HERE de sabbat instelt voor zijn volk) niet onverwacht komt. Francke stelt dat dit betekent: 'Aan de mededeling in die verzen zou dus alle historiciteit ontzegd moeten worden'. Dat bestempelt hij zondermeer als schriftkritisch (46). De klem van deze woorden is te verklaren uit de situatie waarin zijn boek geschreven is, nl. de crisis in de Gereformeerde Kerken van de zestiger jaren en concreet de stellingname van C. Vonk en G. Visser ten aanzien van het vierde gebod. Maar ik zie niet in waarom het schriftkritisch is om eerlijke vragen van schriftuitleg bij Genesis 2 te stellen. Het getuigt van eerbied voor het Woord op schrift om niet meer te willen weten dan er staat geschreven. Ik beschuldig Francke niet van gebrek aan eerbied. Wel leg ik er de vinger bij als te grote woorden worden gesproken.

Scheppen of stoppen?

Welke exegetische argumenten draagt Francke aan voor zijn conclusie dat de HEER op de zevende dag ook de sabbat instelde?

- In de eerste plaats vat hij vers 2 zo op: dat God op de zevende dag zijn werk 'voltooid', betekent dat Hij dus een laatste wérk deed, nl. die dag tot de sabbat maken. Pas daarmee is het totale werk van de scheppingsweek af. De zevende dag moet ook een scheppingswérk bevatten.
- In de tweede plaats gaat Francke in op vers 3: 'En God zegende de zevende dag...' Hij stelt: dit vers kan niet opgevat worden als mededeling van de menselijke auteur die achteraf vermeldt dat God (later) de zevende dag heiligde. Vers 3 zet in verhalende vorm gewoon vers 2 voort (anders dan Gen. 2:24 dat duidelijk een aantekening van de bijbelschrijver is).
- In de derde plaats vat Francke Ex. 20:11 op als zakelijke herhaling van Gen. 2:3 en 'dus mededeling van een historisch feit (nl. de instelling van de sabbat) bij de schepping' (47).

Francke's redenering ten aanzien van het 'voltooien' in vers 2 is gewrongen. In Gen. 2:1 is juist de voltooiing van Gods scheppend werk uitgedrukt, niet een afsluitend werk (creatie van de rustdag). Net zoals Ex. 39:32 (met

dezelfde woorden) de voltooiing van de tabernakel naar de blauwdruk van de HERE meldt. Voor ons lijkt vers 2 overbodig. Toch is het een mooie uitwerking van wat in vers 1 gemeld is. Dit vers maakt de som van de zes scheppingsdagen op: 'Zo werden de hemel en de aarde in al hun rijkdom voltooid' (NBV).³ Avond en morgen van de zesde dag, naar de Oosterse beleving van het dagritme zijn voorbij. Wat typeert nu de zévende dag? Dat vertelt vers 2: 'Op de zevende dag had God zijn werk voltooid, op die dag rustte Hij van het werk dat Hij gedaan had'. Het eigene van dit vers is Gods rust.

Het is niet mogelijk het woord 'voltooien' zo te benadrukken dat het een nieuw werk insluit. De nevenschikking in het Hebreeuws met 'en' kan concluderend uitgelegd worden: 'omdat'. Meldt vers 1 niet de voltooiing van Gods schepping? Vers 2 zet een dikke streep onder het stóppen met scheppen. Dat is immers de betekenis van het werkwoord šābat. We trekken de conclusie dat Francke geen werkelijk exegetisch argument aandraagt dat de instelling van de sabbat bewijst.

Openbaring of redenering?

Vers 3 maakt inderdaad niet de indruk van een latere mededeling van de schrijver over de (eerste) zevende dag. Toch wordt *de inhoud van het 'zegenen en heiligen'* pas duidelijk in het licht van de sabbat. En over de instelling van de sabbat voor de méns worden we toch pas in Exodus voorgelicht. We kunnen minimaal zeggen dat de Here in zijn openbaring ten aanzien van de zevende dag van de schepping een ankerpunt voor later legt. In *Zondag - HEERlijke dag* noemen we dat Gods 'scheppingsbedoeling'. Niet een scheppingsordinantie, omdat God in Gen. 2 geen bevel geeft.

een afleiding is echter geen openbaring van Godswege

Een bijkomend argument van Francke is de instelling van de week van zeven dagen. Heeft de Here door middel van de hemellichamen niet de dagen en maanden geregeld? Maar dat die ook in weken te ordenen zijn, hoe weten we dat? Zijn antwoord is door het markeren van de zevende dag in Genesis 2. Maar dan verlaten we het terrein van exegetische argumenten en komen gedachten die op zich zinnig, maar niet doorslaggevend zijn. Zo ligt het ook met zijn veronderstelling dat God met Adam en Eva in het paradijs zijn gedachten over de rustdag gecommuniceerd moet hebben. Dat valt nu juist buiten de *openbarings*historie. Francke concludeert: 'We hebben in Genesis 2:2-3 van doen met de *scheppings*sabbat of ook de *oudtestamentische* sabbat en later horen we dan van een *israëlitische* sabbat, welke - zoals we zullen zien - een eigen tijdelijke gestalte is van de *scheppings*sabbat' (56). Met alle respect

voor de systematische denkkraft van de auteur is het exegetisch fundament niet sterk genoeg. Dat het om systematisch denken gaat, erkent hij impliciet als hij schrijft dat we *'uit de handelingen van God, het zegenen en heiligen van de zevende dag, de norm mogen afleiden dat de rustdag door de mens dient onderhouden te worden'* (57; cursief EAdB). Een afleiding is echter geen openbaring van Godswege. Met die afleiding ben ik het eens, maar dan op grond van andere bijbelgedeelten. Daarom kan ik niet massief van de rustdag als instelling of ordinantie van de schépping spreken. Wel van een bedoeling die de Schepper later expliciet maakt.

Woord en Schrift

Er lijkt een groot verschil in benadering te zitten tussen de oudere schriftuitleg, zoals we bij Francke⁴ vinden, en de nieuwere, zoals in het rapport *Zondag - HEERlijke dag*. Wordt het gereformeerde spoor verlaten, wanneer details in de tekst een groot gewicht krijgen? Zoals het argument dat in Gen. 2:1-3 niet de HERE zelf sprekend aan het woord is? Wanneer we blijven staan bij de exegese kan dat minimaliserend lijken. Terwijl Francke massieve lijnen trekt en sterke uitspraken doet. Zijn uitgangspunt in de openbaringshistorie is sterk lineair gedacht: de volgorde van wat we in de Bijbelboeken lezen is (in principe) een historische volgorde. Als in Gen. 2 staat dat de Here God de zevende dag zegende en heiligde, moet Hij op dat moment de sabbat ingesteld hebben. Elke andere gedachte bestempelt hij als schriftkritisch, immers de orde van openbaring (samenvallend met de teboekstelling) niet volgend.

Gereformeerde bijbeluitleggers van toen en nu geloven dat de inhoud van de openbaring over de scheppingsweek alleen van God zelf komt, uit inspiratie van de Geest. Geen mens was er als getuige bij aanwezig. Maar het is tegelijk denkbaar dat de *vorm* waarin de Here de scheppingsweek laat optekenen door de menselijke schrijver beïnvloed mocht worden. Immers:

- Gen. 1-3 zijn tegelijk openbaring aan de mens in de geschiedenis, na de val.
- Het is openbaring van de HERE áán Israël, het volk Gods dat de sabbat kent.
- Juist het feit dat Mozes, de man Gods als de auteur van de eerste bijbelboeken gezien wordt, ondersteunt de gedachte dat in de vormgeving van de openbaring ten aanzien van de schepping de schrijver zichtbaar is.
- Bij de zes scheppingsdagen scheidt God door te spreken. Dan valt het op dat bij de zevende dag óver God verteld wordt.⁵ Er staat niet: 'En God sprak: er moet een sabbat zijn'.

Voor ons verstaan van Gen. 2:1-3 heeft dat de volgende consequenties. Het is mogelijk dat Mozes vanuit de werkelijkheid en zegen van de sabbat, de zevende dag van de week de lijn teruggetrokken heeft naar de schepping. In zijn weergave van Gods openbaring ten aanzien van de zevende dag heeft hij toen, geleid

door Gods Geest en bedoeling, de vertelling van de zevende dag zo getoonzet dat de verankering van het vierde gebod naar de openbaring van Exodus 20:11 erin zichtbaar werd.

Denken 'ten dele'

Wat kenmerkt de benadering van Francke? Ik onderscheid de volgende punten.

1. De 'openbaring-historische' benadering is in feite een *dogmatische*, en niet primair een exegetische. Het geloof in de eenheid van Gods openbaring in de Schriften (die wij delen) van schepping tot herschepping, leidt ertoe dat in elk gedeelte het geheel gezocht wordt.
2. Het lijken sterke uitgangspunten: 'Schrift met Schrift vergelijken' en 'een minder duidelijke plaats door een duidelijke uitleggen'. Toch wordt een exegetisch mogelijke en legitieme uitleg al gauw radicaal uitgesloten als die afvoert van de dogmatische *vooronderstelling* bij het lezen van de bijbeltekst.
3. De schriftplaatsen worden op hun strekking voor de ethische (of dogmatische) *vraagstelling* onderzocht en krijgen weinig 'ademruimte'.
4. Schriftkritisch is in zijn ogen alles dat die openbaringshistorische eenheid laat rusten totdat de schriftgedeelten afzonderlijk onderzocht en gewogen zijn. Er is weinig oog voor de *context* van Gods openbaring en de hand van de menselijke auteur.

In het rapport *Zondag - HEERlijke dag* wordt steeds gevraagd naar de eigen bedoeling van elk afzonderlijk gedeelte waar de zevende dag, de sabbat of het vierde gebod ter sprake zijn. Wat eraan opvalt is dat het lijkt alsof de bijbelgedeelten als fragmenten aan de orde komen. Er wordt niet gauw een doorgaande lijn getrokken. Bovendien lijkt het alsof meer de menselijke auteur aan het woord komt dan de eenheid van Gods openbaring. Toch is dat schijn. Meer voorzichtigheid in conclusies betekent niet minder geloof in de eenheid van de Schrift. Ook het vatten van de eenheid van Gods openbaring valt onder het 'ten dele' kennen.

Vrijmaking en theologie

Ik heb maar één punt uit Francke's boek besproken. Maar zijn methode is door het hele boek heen zichtbaar. Het illustreert dat wij vandaag minder stellige conclusies trekken die we vervolgens als dogmatische zekerheid poneren. Dit verheldert het verhaal van vorige week: de verandering in de verhouding tussen de Schrift en de formulering van de geloofsleer. Maar er kwamen in dit voorbeeld ook andere accenten mee. Zoals de aandacht voor de gelaagdheid van de tekst van de Bijbel. Daarover een volgende keer verder.

Tenslotte nog dit. Het kan goedkoop overkomen een auteur te analyseren die zich niet meer kan verdedigen. Ik hoop voldoende te

hebben laten uitkomen hoe ik eerst door het boek ben gegrepen en pas later, met behoud van respect er doorheen ging kijken. Maar wat voor mij het belangrijkste motief was om dit boek te analyseren is, de wijze van theologiseren, zoals we bij Francke vonden, komt vandaag nog het meest uit in de kring van het blad *Reformanda*. De 'nieuwe vrijgemaakten' hebben de dogmatische methode van toen overgenomen. Men doet het voorkomen alsof gereformeerde theologie alleen zo veilig is. In werkelijkheid klampt men zich vast aan een manier van denken en redeneren. Die doet voor kerkmensen die de Vrijmaking meemaakten, vertrouwd aan. Maar men verzuimt zich van eigen dogmatische methode rekenschap te geven.

Ik begrijp dat daar weinig ruimte voor is, omdat zo weinig theologen meegegaan zijn. Maar het maakt mij bezorgd als het tekort aan voorgangers wordt opgevuld in de weg van artikel 8. Ja, dat gebeurde na de Vrijmaking ook. Maar die vond plaats in een bedding van theologische en dogmatische originele denkers. Ik hoop dat de broeders die van ons heengingen ontdekken dat onze *methode van theologiseren*,

ook de hunne, niet samenvalt met het gezag van de Schrift. Echte vrijmaking breekt altijd eigen denken af om opnieuw en nederig naar het machtige Woord te luisteren. En elkaar te corrigeren in de ene dienst aan de HERE. Daarom wachten we met belangstelling af wanneer de handreiking tot theologisch gesprek, gedaan in hoofdstuk 19 van ons boek, over de zondag opgenomen wordt.

Dr. E.A. de Boer is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zeist

- 1 Joh. Francke, *Van sabbat naar zondag. De rustdag in Oud en Nieuw Testament* (Amsterdam: Ton Bolland, 1973), 192.
- 2 A.w., 45.
- 3 Zie ook de vertaling van J.J.T. Doedens (*Woord op schrift*, 98), die overigens opvallend gelijk is aan die van Francke zelf (*Van sabbat naar zondag*, 51).
- 4 Of bijv. G. van Dooren - I. de Wolff, *De geschiedenis der Godsopenbaring*, deel 1 (Enschede: J. Boersma, 1946), 57-64.
- 5 Zie verder *Zondag - HEERlijke dag* (Barneveld: De Vuurbaak, 2004), 29-33.

uit de kerken

Amersfoort-Emiclaer - nieuw adres ds. J. Beekhuis: Marcel Breuererf 17, 3822 VB Amersfoort, tel: (per 31 aug.) 033-4553447.

Apeldoorn-Zuid - nieuw adres ds. A.M. de Hullu: Ferguutgaarde 21, 7329 BG Apeldoorn. Tel: 055-5335105, privé 055-5346414.

Bergen op Zoom - nieuw adres ds. G.J. Pruijssen: Guido Gazellelaan 54, 4624 GN Bergen op Zoom.

KERNREDACTIE:

Vacature,
Prof. Dr. B. Kamphuis

OVERIGE REDACTIELEDEN:

Dr. E.A. de Boer, Drs. A.L. Th. de Bruijne,
Drs. I.D. Haarsma, Prof. Dr. G. Kwakkel,
Drs. B. Luiten, Drs. K. de Vries, J. Westert.

MEDEWERKERS:

J.J.D. Baas, Drs. E. Brink, J.M. de Jong,
Drs. A.S. van der Lugt, Dr. J. Smelik,
Drs. H. Veldman

BLADMANAGEMENT:

Mevrouw M.T. Kremer
Scholma Druk bv, Postbus 7
9780 AA Bedum, tel. 050 3013636

Alle stukken voor de redactie bij voorkeur per
E-mail: reformatie@scholma.nl, ingeval per
post via bovengenoemde postbus.
Uitgever: Print Media bv, Bedum

Technische realisatie:

Scholma Druk bv, Bedum

ADMINISTRATIE EN

ADVERTENTIES:

Scholma Druk, postbus 7,
9780 AA Bedum.
Telefoon: 050 - 3013636.
Fax: 050 - 3012732
(o.v.v. Reformatie).
E-mail: reformatie@scholma.nl
Aanlevering advertenties in overleg.
ING Bank: 66.30.92.620

ABONNEMENTSPRIJZEN:

€ 49,50 per jaar
studenten € 19,50;
buitenland € 109,00
- abonnementsjaar loopt van
1 januari t/m 31 december
- opzegging van het abonnement dient 1
maand voor aanvang van het nieuwe abon-

nementsjaar schriftelijk of per e-mail te
geschieden (voor 1 december)
Losse nummers € 1,50 (incl. porto).

De Reformatie is op Daisy cd-rom
verkrijgbaar bij de Chr. Blinden-
bibliotheek voor blinden en slecht-
zienden. Tel. (0341) 565477.

ADVERTENTIES (acquisitie en verkoop):

J. Hoogenboom, tel. 050-4091204,
fax 050-4091252
e-mail: info@hoogenboom-communicatie.nl
Prijs: € 0,45 per mm.
Contracttarief op aanvraag.

Zonder schriftelijke toestemming van de uit-
gever is het niet toegestaan artikelen uit dit
blad over te nemen.

Web: www.dereformatie.nl
ISSN 0165-5191

Kaïn verdedigt zichzelf

Genesis 4:5-17

J. Glas ■

De macht van de boze

In Genesis 4:4 lezen we dat de HEER geen oog had voor Kaïn en zijn offer. De formulering maakt duidelijk dat we niet met een rechtvaardig mens te maken hebben die toevallig een fout begaat door een verkeerd offer aan God te brengen, maar met iemand die zich afzet tegen God. Bij Kaïn zien we, in tegenstelling tot Abel, dat het kwaad een dynamische macht is die een hele persoon in de greep probeert te krijgen. Dat blijkt uit het vervolg. Kaïn wordt boos wanneer hij ziet (hoe, weten we niet) dat God Abel en zijn offer wel opmerkt. Z'n gezicht staat op onweer. God zegt tegen hem: als jij goed handelt, hoef je niet zo boos te kijken. God kaatst daarmee de bal terug. Kaïn, jij moet niet boos kijken omdat ik geen oog heb voor jou en je offer. Let op je eigen gedrag en verander dat. Dan kun je ook een ander gezicht zetten. Maar als je je niet anders gaat gedragen, ligt de zonde rustig bij de deur te wachten. Als een roofdier. Houd je de deur dicht dan gebeurt er niks. Gooi je die open, dan is het einde zoek. Kaïn slaat deze waarschuwing in de wind en slaat zijn broer Abel dood. De dynamiek van het kwaad is zo groot dat geen macht daartegen lijkt opgewassen. De opvatting dat het kwaad niet een onpersoonlijke macht is maar wordt veroorzaakt door een persoon, is een geloofsuitspraak. Maar alleen zo is te verklaren dat het kwaad zo agressief is en gericht op vernietiging van de hele mens. Toch is het kwaad niet onoverwinnelijk. Uit Gods woord aan het adres van Kaïn blijkt dat hij er ook voor had kunnen kiezen om de deur naar het kwaad niet open te gooien en niet de hand aan zijn broer te slaan. Een mens kan ook niet doen wat hij van plan is. Punt is: hij kan het niet op eigen kracht. Hij kan dat niet zonder God.

Angstig leven zonder God

Maar zonder God leeft Kaïn en zonder God wil hij verder. Het eerste wat we daarna lezen is dat er een vloek op Kaïn komt te liggen (4:10-12). Als landbouwer kan hij wel fluiten naar goede oogsten. Daardoor zal hij een zwervend nomadenbestaan moeten leiden. En zwerven betekent: kwetsbaar zijn, dus de status van vluchteling hebben. Daarna lezen we dat de angst hem naar de keel grijpt. Hij klaagt tegen God dat zijn straf te zwaar is: ieder

die me aantreft, zal me doden. Hij wil niet de herder van zijn broer zijn, maar doet wel vanuit zijn angst een beroep op Gods bescherming (4:13,14). Vervolgens krijgt hij een voor iedereen herkenbaar teken (wat, weten we niet) dat hem beschermt (4:15). Daarna voert hij uit wat hij eerder (4:14) tegen God gezegd had (letterlijk): U verjaagt me van mijn grond, ik verberg me voor uw aangezicht. Dezelfde reactie als zijn vader en moeder: zich voor God verbergen (3:8). Kaïn stelt Gods aanwezigheid niet op prijs. Hij aanvaardt van God de ring van bescherming, maar van zijn kant verbreekt hij alle contact met Hem. Hij gaat naar het Oosten. Oosten heeft in het Oude Testament de bijklank: ver weg van God (4:16).

Kaïn bouwt een stad

In vers 17 lezen we dat Kaïn juist bezig was een stad te bouwen toen hem een zoon werd geboren die hij Henoch noemt. De stad die hij bouwt, krijgt dezelfde naam als zijn zoon. Henoch betekent: toegewijde, volgeling. Kaïn was het vluchten zat en bouwde een stad. Gods bescherming vindt hij niet voldoende, angstig als hij is. Hij vindt dat hij zichzelf moet gaan beschermen. Hij verdedigt zichzelf door een stad te ontwerpen en nageslacht te verweken. Wie niet met God wil wandelen, moet echt alles en iedereen om zich heen gebruiken om zich veilig te voelen. Kaïn is als een inktvis die alle achtergebleven rommel in z'n hol aan z'n armen vastzuigt en die als een schild naar den vijand toekeert. Wie niet bouwt op de Rots die God is, moet zelf maar stenen bij elkaar zoeken en mensen om zich heen verzamelen om de altijd latent aanwezige angst te kunnen negeren. Dit is de tweede lijn die zich in Genesis 4 aftekent naast die van Abel. Je verdedigt jezelf of je wandelt met God.

Ds. Jacob Glas is predikant van de Gereformeerde Kerk te Maastricht

God vraagt geen dankbaarheid

wandelen met God

Een instemmend telefoontje:

‘Mooi artikel laatst over Gods genade, die geen schulden maakt.

Maar zonder daar een woord van af te doen, een mens moet toch ook een nieuw leven beginnen? Zou het niet goed zijn om dat er wel bij te zeggen?’

B. Luiten ■

Genade lijkt kwetsbaar

Een begrijpelijke vraag, waar ik dankbaar voor ben. Omdat ze zó gesteld werd: ‘zonder iets van de genade af te doen’.

Want dat is vaak het punt. Het nieuwe leven valt niet altijd mee, terwijl we toch vinden dat het moet. We worden daartoe immers opgeroepen? Het is een uiting van noodzakelijke dankbaarheid, anders zul je God nooit ontmoeten en zijn koninkrijk niet binnengaan. Daar zijn vele indringende preken over, die je even zo vaak kunnen achterlaten met een diep gevoel van twijfel en schuld. Waar die overheersen, is weldegelijk van de genade afgedaan.

Dat kan heel subtiel gebeuren. Eerst wordt in een preek alles naar voren gebracht wat God geeft in Jezus Christus, vervolgens is er ergens een keerpunt, waarna verkondigd wordt hoe wij God voor zoveel genade dankbaar moeten zijn. Ja, dat moet dan wel. Met als gevolg dat in menig brein de volgorde net andersom wordt: ‘als ik God niet méér dankbaar ben dan ik nu presteer, kan ik zijn genade voor eeuwig vergeten’.

Zo wordt dankbaarheid een verplichting. Je wordt daarin onzeker, want je weet nooit wanneer je genoeg dankbaar bent. Erger nog, een chronisch gevoel van tekortschieten kan je achtervolgen. Met soms als gevolg dat de strijd tegen de zonde in stilte wordt opgegeven: ‘ik ga toch verloren, dan maakt het ook niet meer uit’. Dat is dus een manier waarop van de genade wordt afgedaan. Ze wordt onttroond in het hart.

God vraagt geen dankbaarheid

Misschien helpt het om dan eens boven een artikel te schrijven: ‘God vraagt geen dankbaarheid.’

Misschien schokt dat. Want we zijn opgevoed bij de driedeling van de catechismus, over hoe groot mijn zonden en ellende zijn, hoe ik daarvan verlost word en ‘hoe ik God voor zo’n verlossing dankbaar moet zijn’ (HC v+a 2). Dat ‘moet’ staat er sinds de herziening van de tekst

in 1986, vroeger stond er ‘hoe ik Gode voor zulke verlossing zal dankbaar zijn’. De formulering is dus wat ‘moeteriger’ geworden, wat het misverstaan in de hand kan werken. Want nu iets merkwaardigs. Wie de verwijsteksten bij deze slotzin van vr. + antw. 2 van de catechismus naslaat zal ontdekken, dat in niet één van deze Schriftplaatsen dankbaarheid wordt gevraagd. Dat geeft te denken.

Vervolgens de concordantie gepakt, ‘dankbaarheid’ opgezocht met alle afgeleiden daarvan. Het woord komt in de bijbel amper voor. En het wordt al helemaal niet als een gebod of als een voorwaarde naar voren geschoven.

Waarmee ik niet wil beweren, dat we dan wel ondankbaar mogen zijn. Maar hier is wel iets aan de hand dat het waard is gesignaleerd te worden.

God vraagt geloof

Het punt waar het mij om gaat is, dat wij door dankbaarheid zo naar voren te schuiven elkaar op het verkeerde been kunnen zetten. Op het verkeerde been van de prestatie en het resultaat.

Terwijl de bijbel zelf keer op keer een ander woord gebruikt. Waardoor liep het spaak in de woestijn? Waardoor kon het volk niet binnengaan in het beloofde land? Omdat er gebrek aan *geloof* was (Hebr. 4:2)! God verwijt zijn volk geen ondankbaarheid, maar *ongeloof* (Deut. 1:32). Eeuwen later, wanneer het 10-stammenrijk wordt weggevoerd in ballingschap, is de reden evenmin ‘ondankbaarheid jegens God’. De reden is, dat men voortdurend de ijdelheden was nagelopen (1 Kon. 17).

Positief, wanneer mensen handelen naar Gods wil wordt geschreven dat zij dat uit geloof doen. Dat is beslissend in cruciale situaties (zie de vele voorbeelden in Hebr. 11).

Zo worden we op het goede been gezet. Het goede been van vertrouwen op God.

Het verschil mag subtiel lijken, maar het is wezenlijk voor Gods verbond met ons dat voluit uit genade bestaat. Genade die geheel uit God zelf is, die wij niet kunnen of hoeven te

bewerken, niet van tevoren en ook niet achteraf. Genade die bewezen wordt aan mensen die haar niet verdienen, elke dag niet, vandaag niet, morgen niet en overmorgen weer niet. Nimmer wordt de draaggrond dat we dankbaar genoeg blijken te zijn, nimmer mogen wij elkaar of onszelf aanzetten tot die gedachte om daarin enige vastheid te vinden. Nooit heeft God dat soort dankbaarheid gevraagd. Heel opmerkelijk.

God vraagt geloof. Dat we op Hem bouwen. Niet alleen als we omkijken, maar ook als we naar de toekomst zien. Hij heeft ons uit Egypte geleid, Hij zal ons ook in het beloofde land brengen. Het maakt niet uit of daar reuzen wonen.

God vraagt geloof. Dat we op Hem vertrouwen voor ons eeuwig leven en ons dagelijks brood, vandaag en morgen. Ook als branden, wervelstormen en overstromingen alles aantasten wat een mens heeft opgebouwd.

God vraagt geloof in zijn liefde en trouw, ook al zijn we die niet waard en klaagt ons hart ons aan dat we al zijn geboden overtreden hebben.

God vraagt geloof als Hij ons in Jezus Christus tegemoet komt. In Hem, die alle geboden voor ons volbracht.

Genade als de motor in mijn leven

Ziedaar het kader van de wet, die we graag de regel der dankbaarheid noemen. Die aanduiding hoeft niet verkeerd te zijn, als de regel maar geen graadmeter wordt van de dankbaarheid. Want dan ga je het moeras in. Israël is met de wet geheel verkeerd uitgekomen, schrijft Paulus. Omdat het ondankbaar was? Nee, omdat het niet uitging van *geloof* (Rom. 9:32). Op die manier is in alle eeuwen onder het mom van dankbaarheid heel wat wet-ticisme verkondigd.

Het liefdevolle en alles verwachtende geloof in God, *daarom* draait het in heel de Schrift en in alle geboden. Geloof dat ons niet terugwerpt op ons zelf, maar waardoor we steeds meer rekenen op en met de machtig goede God.

Daarin is je nieuwe leven! Het nieuwe leven dat je door Gods genade begint en waarin Gods genade de motor en stimulans is en blijft.

Hoe subtiel kan dit fout gaan. Na de intocht in het beloofde land bindt God zijn volk op het hart, dat Hij de enige is. Die gelovige 'erkenning' vraagt Hij, dat ze Hem niet 'vergeten', maar 'gedenken' (Deut. 8: 5, 14, 18). Wat schrijven vertalers in 1951 boven dit bijbelgedeelte? 'Gods weldaden vragen dankbaarheid'. Het woord 'dankbaarheid' komt in heel dit gedeelte niet één keer voor. Daarmee is dankbaarheid niet een lelijk woord geworden, uiteraard. Maar het is niet wat God zegt. Als Hij geloof vraagt zal daar dankbaarheid in meekomen, maar de spits is anders gericht. Niet op onszelf, hoever wij komen, maar op Hem, van wie het geloof nooit te veel kan verwachten. Dit maakt precies het verschil tussen vastlopen in jezelf en je optrekken aan God.

'Genade vasthouden'

Wellicht kan het helpen om te zien, hoe dankbaarheid jegens God in de bijbel wordt omschreven.

Nadat in Hebr. 11 uitvoerig is vermeld hoe kinderen van God in hun geloof zijn beproefd en daarin hebben volhard, ziende op Gods komend koninkrijk, lezen we in de NBG-vertaling van 1951: 'laten wij derhalve, omdat wij een onwankelbaar koninkrijk ontvangen, dankbaar zijn en hierdoor God vereren op een Hem welbehagelijke wijze' (12:28).

Op zich is dat een goede vertaling. Toch word je verrast door de vrij letterlijke Statenvertaling. Daar staat: 'Daarom alzo wij een onbewegelijk Koninkrijk ontvangen, laat ons de genade [*vast*]-houden, door dewelke wij welbehagelijk Gode mogen dienen'.

Dat maakt verschil. 'Genade vasthouden' is voor ons wat anders dan 'dankbaar zijn'.

'Genade vasthouden' zet God centraal in Jezus Christus, als de gratis en onuitputtelijke bron van leven, liefde en ontferming.

'Dankbaar zijn' zet de mens centraal in zijn reageren op God, geen enkele vastheid is daar ooit in te vinden.

Maar in de bijbel is dat dus hetzelfde: wie de genade vasthoudt, die is dankbaar.

De wet als regel van geloof

Hier is nog heel veel over te zeggen. Maar ik meen voor vandaag dit duidelijk te hebben: ons nieuwe leven, dat we zo nodig moeten beginnen, ontstaat in geloof in Gods genade. *Het is niet een tegenprestatie van onze kant, maar een nieuwe manier van zijn door een eindeloos vertrouwen in God.*

Door gebrek daaraan kon Israël niet binnengaan in het beloofde land. Ze keken meer naar zichzelf dan naar God en kwamen om.

Evenzo zal niemand Gods Koninkrijk binnengaan die meer op zichzelf let dan op God. Ziedaar de kern van het nieuwe leven in de praktijk van alle dag. Een kwestie van alle geboden met blijdschap (leren) onderhouden. *De wet als regel van geloof.* Van het kinderlijke geloof, dat God weet wat goed is, *beter* dan ik dat weet. En dat Hij voor mijn geluk zorgt, *meer* dan ik kan bereiken door mijn eigen gang te gaan. En dat Hij mij verzadigt, *dieper en hoger* dan ik bereiken kan door te stelen en te woekeren. En dat Hij bovendien honderdvoudig teruggeeft wat ik hier kwijtraak omdat ik christen ben. Hij maakt alles goed.

Overtreding van de wet is niet zozeer een kwestie van ondankbaarheid, maar veel meer een houding van *hoogmoed* en *ongeloof* jegens God, omdat je denkt dat je zelf je leven tot hoger heerlijkheid kunt brengen.

Hij is de enige, nog steeds. Erken dat in alles, altijd en overal, en lééf.

Ds. B. Luiten is predikant van de Gereformeerde Kerk te Zwolle-Centrum

Redactionele handen?

Het boek Hosea eindigt met een aansporing aan het adres van de lezers: “Wie wijs is, geve op deze dingen acht; wie verstandig is, erkenne ze. Want de wegen des Heren zijn recht: rechtvaardigen wandelen daarop, maar overtreders struikelen er” (Hos. 14:10). Heeft de profeet zelf dit als afsluiting van zijn boek geschreven? Of kan ook iemand anders dat gedaan hebben? Zeg maar, de man die het boek gereed maakte voor publicatie?

G. Kwakkel ■

Menige bijbellezer wordt vroeg of laat geconfronteerd met de vraag hoe de bijbelboeken zijn ontstaan. In de laatste eeuwen is daar veel onderzoek naar gedaan. Daarbij zijn verschillende methoden ontwikkeld. Vorige week heb ik in het artikel ‘Kritiek, in soorten en maten’ iets gezegd over de literair-historische kritiek. Onderzoekers die met deze methode werken, doen dat doorgaans vanuit een schriftkritische houding. Dat wil zeggen, dat ook zaken die de Bijbel zelf als geloofwaardig en betrouwbaar presenteert, onder kritiek gesteld worden. Wat de Bijbel zelf met gezag uitspreekt over haar eigen ontstaan, wordt niet als doorslaggevend beschouwd. Maar in principe kan het ook anders. Niet alle kritiek is schriftkritiek. Je kunt ook op een schriftgelovige manier bezig zijn met literair-historisch onderzoek van de Bijbel. Een andere methode van historisch-kritisch bijbelonderzoek is de redactiekritiek. De redactiekritiek richt zich op de activiteiten van de mensen die de laatste hand aan de bijbelboeken hebben gelegd. Die mensen worden redacteurs genoemd. Zij worden onderscheiden van de auteurs die verantwoordelijk zijn voor de eerste, de meest oorspronkelijke vorm van de teksten.

Kan een gereformeerde bijbeluitlegger iets met die redactiekritiek beginnen? Is het legitiem aan redacteurs van bijbelboeken te denken? Dat zijn de vragen die centraal staan in dit artikel.

Een duik in de geschiedenis

Voor een goed begrip van wat redactiekritiek inhoudt, moet ik eerst nog iets meer vertellen over het bijbelonderzoek in de laatste eeuwen. In de negentiende eeuw zochten vele bijbelgeleerden naar de bronnen waaruit de bijbelboeken zouden zijn samengesteld. Zo bespeurde men vier verschillende bronnen achter de vijf boeken van Mozes, waarvan de jongste pas na de ballingschap geschreven zou zijn. De evan-

gelisten Matteüs en Lucas zouden in hun boeken twee bronnen verwerkt hebben, namelijk het boek Marcus en een verder onbekende bron met allerlei uitspraken van Jezus.

In de eerste helft van de twintigste eeuw gingen men de aandacht richten op de kleinste onderdelen waaruit de bronnen zouden zijn samengesteld. Die kleinste onderdelen (bijv. het lied van Debora in Richt. 5) werden daarbij afzonderlijk onder de loep genomen. Als gevolg hiervan was er weinig aandacht voor de strekking van het geheel van de bijbelboeken. Men was tevreden wanneer men de bronnen of kleinere onderdelen afzonderlijk van commentaar had voorzien.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam de redactiekritiek op, als aanvulling en reactie op deze gang van zaken. Men richtte de blik opnieuw op de boeken zoals die nu voor ons liggen. Daarbij stelde men vragen als: wie waren de redacteurs die de huidige bijbelboeken uit al die verschillende onderdelen hebben samengesteld? Welke stukjes tekst hebben zij zelf geschreven om de verschillende onderdelen met elkaar te verbinden? Welke visie wilden zij naar voren brengen?

Waren er redacteurs?

Tot zover iets over het ontstaan en de bedoeling van de redactiekritiek. De eerste vraag die in dit verband gesteld moet worden, is: vind je in de Bijbel zelf aanwijzingen voor dergelijke redactionele activiteiten? Zijn er naast de auteurs redacteurs geweest, die de bijbelboeken hun definitieve vorm gegeven hebben?

Op deze vraag antwoord ik zonder aarzelen: ja, zulke redacteurs kunnen er heel goed geweest zijn. Er zijn verschillende zaken die in deze richting wijzen.

Duidelijke sporen van redactionele activiteiten vind je in het boek van de Psalmen. Bijvoorbeeld in Psalm 72:20: “De gebeden van David, de zoon van Isaï, zijn ten einde”. Dat is een

onderschrift bij de eerste twee delen van de vijf waaruit het boek van de Psalmen bestaat. In die eerste twee delen (Ps. 1 - 41 en 42 - 72) zijn voornamelijk psalmen van David verzameld. Psalm 72:20 sluit deze verzameling af. Daarna komen er psalmen van Asaf (Ps. 73 - 83) en anderen. Maar je treft ook weer psalmen van David aan (bijvoorbeeld Ps. 86 en 101). Aan het einde vind je zelfs een heel bundeltje psalmen van David, namelijk Psalm 138 - 145. Daarna volgt nog een afsluitende verzameling lofliederen, die allemaal beginnen en eindigen met 'Halleluja' (Ps. 146 - 150).

De meest voor de hand liggende verklaring hiervan is, dat verschillende redacteurs aan het boek van de Psalmen gewerkt hebben. Waarschijnlijk zijn zij verantwoordelijk voor de opschriften boven verschillende psalmen. Zoals bij Psalm 3, "Een psalm van David, toen hij vluchtte voor zijn zoon Absalom". Natuurlijk kan David zelf dat boven zijn psalm geschreven hebben. Maar het is veel aannemelijker dat de mensen die de psalmen gebundeld hebben dit erboven gezet hebben, en niet David zelf. Zo kan ook heel goed een redacteur de verzameling van de eerste 72 psalmen afgesloten hebben met: "De gebeden van David, de zoon van Isäi, zijn ten einde". Later hebben andere redacteurs daar weer andere bundeltjes psalmen aan toegevoegd.

Iets dergelijks kan gezegd worden over de opschriften boven de boeken van de profeten. Natuurlijk kan Joël zelf boven zijn boek geschreven hebben: "Het woord des Heren dat kwam tot Joël, de zoon van Petuël". Maar het kan net zo goed iemand anders geweest zijn, iemand die de profetieën van Joël verzameld en op schrift gesteld heeft (zoals Baruch in het geval van Jeremia; zie Jer. 36:4,32).

De Geest leidde het hele proces

De Bijbel is het geïnspireerde Woord van God. De Heilige Geest leidde de bijbelschrijvers, toen zij hun werk verrichtten. Hij leidde ook de mensen die de psalmen van David en van anderen bijeenbrachten in het boek van de Psalmen. Zolang je daaraan vasthoudt, is de gedachte aan redacteurs legitiem. Beslissend is, dat je van de bijbelboeken zoals die nu voor ons liggen, zegt: 'Zo hebben wij ze van God ontvangen; wij aanvaarden ze in deze vorm als de betrouwbare en gezaghebbende teboekstelling van zijn openbaring'.

Iets lastiger is de volgende kwestie. Veel bijbelgeleerden nemen aan, dat redacteurs allerlei verduidelijkende of andere opmerkingen in de tekst hebben ingevoegd. Hebben zij dan de oorspronkelijke auteurs dingen in de mond gelegd, die zij zelf niet gezegd hebben? Is dat wel een aanvaardbare gedachte?

Tegenwoordig zou zoiets een schending van het auteursrecht zijn. Het is echter de vraag of dat in de tijd van het ontstaan van de Bijbel zo gezien werd. Een voorbeeld kan dit verduidelijken. In het Oude Testament kun je nauwelijks

iets bespeuren van een ontwikkeling van de Hebreeuwse taal. Op een paar boeken na is de taal uniform. Terwijl de taal toch in de loop van de eeuwen veranderd moet zijn. Kennelijk voelde men zich vrij om wat Mozes geschreven had over te zetten in het Hebreeuws van later tijd. Zoiets mag je tegenwoordig niet zomaar doen. Als je het doet, moet je er in elk geval bij vermelden: 'taalkundig gemoderniseerd door...'. In de tijd van het Oude Testament hoefde dat kennelijk niet.

Dat is ook heel begrijpelijk. Het belangrijkste was niet dat latere generaties exact dezelfde letters als Mozes voor zich hadden. Het belangrijkste was, dat wat Mozes in opdracht van God gezegd had, zó werd overgeleverd dat ook latere generaties heel precies begrepen wat zijn bedoeling was.

In dat licht valt de gedachte aan latere toevoegingen niet bij voorbaat uit te sluiten. Ik denk met name aan verklarende opmerkingen die beginnen met "dat is...". Dergelijke opmerkingen tref je op verschillende plaatsen aan (bijv. 1 Kon. 6:38; 8:2). Of de eerste auteur van een bijbelgedeelte dat opgeschreven heeft of een latere redacteur, doet er niet zoveel toe. Als het een latere redacteur was, deed hij het hoogstwaarschijnlijk vanuit de overtuiging dat de eerste auteur het zelf ook opgeschreven zou hebben, als hij in later tijd geleefd had! Wij zouden in zo'n geval gebruik maken van een voetnoot of haakjes. Die middelen had men vroeger niet. Als je dit soort dingen overweegt, wordt de Bijbel wordt daar niet minder betrouwbaar of verstaanbaar van. Beslissend is, dat je God zelf achter heel de Bijbel, inclusief eventuele verduidelijkende opmerkingen, ziet staan.

Het nut van redactiekritiek

Het is legitiem te denken aan betrokkenheid van redacteurs bij het ontstaan van de bijbelboeken. Dan is het ook niet verkeerd onderzoek te doen naar hun activiteiten. Alles mag onderzocht worden, mits met eerbiedige aanvaarding van wat God zelf ons in zijn Woord wil zeggen, ook over het ontstaan van de geschriften van Oude en Nieuwe Testament. Helaas wordt het meeste werk dat binnen de redactiekritiek verricht wordt niet vanuit die houding gedaan. Heeft het voor een gereformeerde bijbeluitlegger dan wel nut zich daarin te verdiepen?

Als gereformeerde bijbeluitlegger ben ik geïnteresseerd in alles wat ik over het ontstaan van de teksten te weten kan komen. Maar uiteindelijk gaat het mij daar niet om. Ik wil steeds beter begrijpen wat God zelf door zijn eeuwenoude Woord wil zeggen. En juist daarom wil ik ook graag weten wat de eigen boodschap van de verschillende bijbelboeken binnen het geheel van de Schrift is.

Op dat punt kan redactiekritisch onderzoek soms helpen. Er is veel kritiek op deze benadering mogelijk. Tegelijk doet het weldadig aan, dat men de aandacht weer richt op de tekst

Inhoud, trefwoorden- en tekstregister van De Reformatie, jaargang 79: 4 oktober 2003 - 25 september 2004

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
KERKELIJK LEVEN			
Bruijine de, A.L.Th.	Oud en Nieuw	37	669-673
Bruijine de, A.L.Th.	Nieuwe toewijding	38	685-690
Bruijine de, A.L.Th.	Kritiek gewogen	39	701-704
Bruijine de, A.L.Th.	Gedeelde overtuiging?	40	717-720
Dam, H.P.	Jeugdbeleid: Samen leren	17	293-297
Dam, H.P.		48	841-846
Geerds, J.F.	Help, we zoeken weer ambtsdragers! (1)	22	425-428
Geerds, J.F.	Help, we zoeken weer ambtsdragers! (2)	23	441-444
Kamp van de, P.W.	Hart voor de stad (1)	27	519-521
Kamp van de, P.W.	Hart voor de stad (2)	28	533-536
Luiten, B.	Godfashion, een antwoord	1	1
Luiten, B.	De Geest en de bruid	3	37-40
Luiten, B.	Het zwakke van God	4	61-65
Luiten, B.	De Alpha-cursus	18	309-313
Luiten, B.	Aan de slag met Alpha	19	329-333
Luiten, B.	Verwachtingen	31	581-583
Luiten, B.	De wijkassistent, een nieuwe figuur	32	603-605
B. Luiten	Toelating tot het avondmaal van gasten zonder attest	41	729-732
Luiten, B.	Meer dan genoeg, een verrijkend boek	42	745-749
Luiten, B.	En toch vragen we meer	43	761-765
Middelkoop van, G.J.	Nederlands Gereformeerd anno 2003	5	77-80
Middelkoop van, G.J.	De Alpha-cursus onderzocht	6	93-96
Middelkoop van, G.J.	Luisteren naar Gods Stem	10	169-172
Middelkoop van, G.J.	Bidden	11	189-192
Middelkoop van, G.J.	Wat doet de Heilige Geest	12	212-215
Middelkoop van, G.J.	God in beweging	13	233-236
Middelkoop van, G.J.	De Geest en de kerk	14	249-252
Middelkoop van, G.J.	Vrijmaking' en verder	20	385-387
Middelkoop van, G.J.	Wij en ons verleden	21	405-408
Middelkoop van, G.J.	Vragen rond de contacten met de NGK	24	457-459
Middelkoop van, G.J.	Moeten we anders gaan geloven?	25	477-479
Middelkoop van, G.J.	Woorden van geest en leven	26	497-499
Middelkoop van, G.J.	Zit de klad in het geloof	33	617-619
Middelkoop van, G.J.	Blijven bij wat de apostelen leerden	34	636-638
Middelkoop van, G.J.	Na zestig jaar	45	793-796
Middelkoop van, G.J.	God bij ons	46	809-812
Middelkoop van, G.J.	Bijbels denken	47	825-828
Minnema, A.J.	Waarnemers in het cogg (1)	28	536-537
Minnema, A.J.	Waarnemers in het cogg (2)	29	549-551
Minnema, A.J.	Waarnemers in het cogg (3)	30	565-567
Timmerman, R.	Naar een opener avondmaal?	15	265-267
Troost, P.H.	Jezus brengt ons samen	1	2 - 5
Troost, P.H.	Naar de voorvragen.	2	17-20
Rover de, A.	Jeugdbeleid: cosmetisch of genezend	16	277-281
Vries de, K.	Naar een opener avondmaal	7	109-113
Vries de, K.	Uiteenlopende toelatingspraktijken	8	129-132
Vries de, K.	Meer open avondmaal, meer open kerk	9	149-154
Vries de, K.	Gasten aan het avondmaal	35	637-640
Vries de, K.	Avondmaal: gods grote genade, ook voor gasten	36	653-658
Vries de, K.	Catechese: futiel of vitaal?	44	777-780
MEDITATIEF			
Bouwsma, O.W.	Omscholing	13	237
Bouwsma, O.W.	Ontmoeting	14	253
Bouwsma, O.W.	Waardering	15	268
Bouwsma, O.W.	IJver	16	282
Bouwsma, O.W.	Vurig van geest	17	298
Dam, H.P.	Kom niet, Koning	10	173
Dam, H.P.	Metamorfose	11	193
Dam, H.P.	Een Kind is ons geboren!	12	211
Folkersma, K.	Biddag	22	429
Folkersma, K.	Bidden om ons dagelijks brood	23	445
Folkersma, K.	Genadebrood	24	460
Folkersma, K.	Van ondanks tot dankzij	25	480
Hullu de, A.M.	Thriller	18	314
Hullu de, A.M.	Wat is er goed aan Jezus?	19	334
Hullu de, A.M.	Beelden op het netvlies van Bartimeüs	20	388
Hullu de, A.M.	Vernederend	21	409
Kamer, A.	Loze gelovigheid	36	659
Kamer, A.	Ommekeer	37	674
Kamer, A.	Toch samen met de Heer	38	691
Mol, A.J.	Doorgeschakeld	43	766

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
Mol, A.J.	Jeugd- of ouder-probleem	44	781
Roth, R.R.	Groeien aan tafel	31	585
Roth, R.R.	Zelfbeproeving	32	606
Roth, R.R.	Buiten mezelf	33	620-621
Roth, R.R.	Pinksteren: mijn Pasen en mijn Hemelvaart	34	639
Roth, R.R.	Alle dingen	35	641
Rijke de, J.B.	In beeld gebracht	5	81
Rijke de, J.B.	Vuurproef	6	97
Rijke de, J.B.	Succes gegarandeerd?	7	114
Rijke de, J.B.	De aanhouder	8	133
Rijke de, J.B.	Hij komt	9	155
Rijke de, J.B.	Gaan voor God: jezelf zijn	45	797
Rijke de, J.B.	Gaan voor God: weg zoeken	46	813
Rijke de, J.B.	Gaan voor God: extremisme	47	829
Rijke de, J.B.	Gaan voor God: door Christus	48	847
Slotman, J.	God en zijn woord	26	500
Slotman, J.	God en zijn schepping	27	522
Slotman, J.	Verborgene God	28	538
Slotman, J.	God spreekt niet in het verborgene	29	552
Smit, K.D.	Eenheid en harmonie	1	6
Smit, K.D.	Eenheid in handelen	2	21
Smit, K.D.	Zending of verwereldlijking	3	41
Smit, K.D.	De haat van de wereld	4	66
Vreugdenhil, R.J.	Geniet ervan	39	705
Vreugdenhil, R.J.	Op de zevende dag heeft hij gerust en adem geschept	40	722-723
Vreugdenhil, R.J.	Tempelwijding	41	733-734
Vreugdenhil, R.J.	Vergeving is geen refrein	42	750
WANDELEN MET GOD			
Boer de, E.A.	In tongen spreken of in psalmen spreken?	32	607-608
Bouwsema, O.W.	Krassen	6	98-99
Bouwsma, O.W.	Veel heil en zegen	14	254
Bouwsma, O.W.	Prima geregeld	22	430-431
Bouwsma, O.W.	Wennen	30	568-569
Bouwsma, O.W.	Vakantie... ogen open	38	692-693
Bouwsma, O.W.	Terras	46	814-815
Geest van den, K.	Ouderen in de gemeente: fris en groen?	48	848-850
Luiten, B.	Genade en geboden	1	7 - 9
Luiten, B.	Training	2	22-23
Luiten, B.	Geloofs zekerheid	3	42-43
Luiten, B.	In de hel?	5	82-84
Luiten, B.	In Gods hand	7	115-116
Luiten, B.	Wie het eerst komt...?	8	134-135
Luiten, B.	Typisch menselijk	9	156-157
Luiten, B.	Je kunt het!	10	174-175
Luiten, B.	Geloven als een kind	11	194-195
Luiten, B.	Hoezo uitverkoren?	13	238-239
Luiten, B.	Niet te rechtvaardig	15	269-270
Luiten, B.	Onverzadigbaar	16	283-284
Luiten, B.	Ik wil een andere kerk	17	299-300
Luiten, B.	Bestand tegen de storm?	18	315-316
Luiten, B.	Jezus Centraal	19	335-336
Luiten, B.	Een oordeel eten en drinken	21	410-411
Luiten, B.	Dansmuziek en klaaglied	23	446-447
Luiten, B.	Grondwet	24	461-462
Luiten, B.	Beeld van God?	25	481-482
Luiten, J.	Volbracht	26	501-502
Luiten, B.	Verloochening	27	523-524
Luiten, B.	De waarheid maakt je vrij	29	553-554
Luiten, B.	Gezond van geest	31	586-587
Luiten, B.	Het woord is een zaad	33	622-623
Luiten, B.	Vol van de Heilige Geest	34	640-641
Luiten, B.	De Geest verandert mensen	35	642-643
Luiten, B.	Eén uit een stad, twee uit een geslacht	37	675-676
Luiten, B.	Geef je over	39	706-707
Luiten, B.	De reclame van de kerk	40	722-723
Luiten, B.	Wederzijds onderdanig. Hoe doe je dat?	41	735-736
Luiten, B.	De Geest van de Zoon in je hart	42	751-752
Luiten, B.	Lidmaatschap	43	767-768
Luiten, B.	Niet moeten, maar willen	45	798-800
Luiten, B.	Ontmoeting in het buitenland	47	830-832
Oldenhuis, J.T.	Ongelijk hebben	4	67-68
Oldenhuis, J.T.	Hij is echt	12	216-218
Oldenhuis, J.T.	Hebben de Gereformeerde kerken gesproken?	20	389-390
Oldenhuis, J.T.	ff 50,— voor het eeuwige leven	28	539-540
Oldenhuis, J.T.	Ik was erbij	36	660-663
Oldenhuis, J.T.	Overgave	44	782-783

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
UIT ALLE VOLKEN			
Bakker, W.M.	Agressie	1	10
Bakker, W.M.	Kansloos	3	44
Bakker, W.M.	Depressief	5	85
Bakker, W.M.	Avondmaal	7	117
Bakker, W.M.	Samaritaan	9	158
Bakker, W.M.	Huisarts	11	196
Bakker, W.M.	Jaarwisseling	13	240
Bakker, W.M.	Plotseling vertrek	15	271
Bakker, W.M.	Geldzaken	17	301
Bakker, W.M.	Doopschaap	19	337
Bakker, W.M.	Noodopvang	21	412
Bakker, W.M.	Moslim...een status gekregen van God	23	448
Bakker, W.M.	Trauma's	25	483
Bakker, W.M.	Tienermoeder	27	525
Bakker, W.M.	EHBU	29	555
Bakker, W.M.	Twaalf ambachten	31	588
Bakker, W.M.	Huwelijksbureau	33	624
Bakker, W.M.	Noodkreet	35	644
Bakker, W.M.	Verhuizen	37	677
Bakker, W.M.	Afscheid	39	708
SAMENLEVING			
Kuiper, R.	De onthechtingssamenleving	30	577-580
Middelkoop van, E.	Politiek luisteren naar een aantrekkelijke kerk	4	72-74
Middelkoop van, E.	De rechtbank als spiegel van de multiculturele samenleving	44	784-786
Siebe, P.	Dankdag, overvloed en de economie van de eerlijkheid	5	86-87
Veling, K.	Op de kandelaar, in alle bescheidenheid	1	11 - 13
Vries de, J.P.	Het Conservatisme	9	162-164
Vries de, J.P.	Het liberalisme, Vrucht van de Verlichting	25	492-494
Westert, J.	Bezinning op de zondag	12	223-227
Westert, J.	Identiteit georganiseerd vanuit een missie	17	302-304
Westert, J.	...met hun daden en hun doen...	21	420-421
Westert, J.	Is de zorgvrager bij de christelijke zorg voldoende in beeld?	34	644-646
Westert, J.	Over solidariteit tussen generaties gesproken	40	724-726
Westert, J.	De overheid gaat te gemakkelijk uit van de goede-wil-samenleving	42	755-756
NIEUW UITGEKOMEN			
Prins, H.	Want de Geest spreekt alle talen	1	13
Prins, H.	Het kromme recht buigen	2	32
Prins, H.	Onwijs rijk	2	32
Prins, H.	Openbaring-2	2	32
Scheele, P.	Onbekende God.nl; voor mensen die willen ontdekken of God bestaat	18	324
MEEGELEZEN			
Middelkoop, G.J. van	Schadevergoeding	1	14
Middelkoop, G.J. van	Kerk en klets	1	14 - 15
Middelkoop, G.J. van	Kerkorde als juk van Christus	1	15
Middelkoop, G.J. van	Geluk voor eens stuk ongeluk	2	33-35
Middelkoop, G.J. van	Narekenen	3	58
Middelkoop, G.J. van	Gereformeerde Bond en Samen op Weg	3	58-60
Middelkoop, G.J. van	Lak aan 'hervormd of 'gereformeerd'	4	74-76
Middelkoop, G.J. van	Slagveld	6	107
Middelkoop, G.J. van	Discussie onder de norm van Gods Woord	6	107-108
Middelkoop, G.J. van	Naar een nieuwe belijdenis	7	127
Middelkoop, G.J. van	Reformatorische bezinningsavonden	11	208
Middelkoop, G.J. van	Ruimte en richting	12	232
Middelkoop, G.J. van	Het elfde gebod	14	263-264
Middelkoop, G.J. van	Stilstand is achteruitgang	15	275-276
Middelkoop, G.J. van	Hoe preken?	16	290-292
Middelkoop, G.J. van	Teamsport	18	326
Middelkoop, G.J. van	Christelijk Gereformeerden en Gereformeerd onderwijs	18	326
Middelkoop, G.J. van	Van SoW naar PKN	18	327-328
Middelkoop, G.J. van	De kogel door de kerk	19	345-348
Middelkoop, G.J. van	Een beleidsplan voor hervormd-gereformeerde enclaves?	21	423-424
Middelkoop, G.J. van	Het Confessioneel beraad en de PKN	23	455-456
Middelkoop, G.J. van	Individualisme: een vloek	24	473
Middelkoop, G.J. van	Een kerkbijbel die je begrijpen kunt	25	495-496
Middelkoop, G.J. van	Dubieus 'extra'	26	516
Middelkoop, G.J. van	Op weg naar de pastorale gemeente	31	600
Middelkoop, G.J. van	Bruisend	32	612
Middelkoop, G.J. van	Bijbelkennis	32	612-614
Middelkoop, G.J. van	Ouderen in de gemeente	32	614
Middelkoop, G.J. van	Gebedsgenezing	33	631-632
Middelkoop, G.J. van	Vol van God	34	649
Middelkoop, G.J. van	Tweede	34	650
Middelkoop, G.J. van	Catechismuspraak	35	650-651
Middelkoop, G.J. van	Kracht en dynamiek	35	651
Middelkoop, G.J. van	PKN: Met welk evangelie de boer op?	37	682-683
Middelkoop, G.J. van	De Gereformeerde Bond en de PKN	38	698-699

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
Middelkoop, G.J. van	Hoe kan de kerk mensen aanspreken?	38	699-700
Middelkoop, G.J. van	Hoe krijgen en houden we contact met onze jeugd?	39	715
Middelkoop, G.J. van	Geloven, geraakt worden	40	727
Middelkoop, G.J. van	Breder werkveld voor Gereformeerde Bond	40	728
Middelkoop, G.J. van	Contact met jongeren	41	742-744
Middelkoop, G.J. van	Kerkorde wil ruim baan voor het evangelie	46	820-821
Middelkoop, G.J. van	Tongen in toom	46	821-822
Middelkoop, G.J. van	Conditietraining	47	840
Middelkoop, G.J. van	Hersteld Hervormd	48	850
Middelkoop, G.J. van	Waar zijn de Flevogangers over tien jaar?	48	854

ACHTERGRONDEN

Boon, P.G.	De zeven dagen van Genesis 1 (2)	6	100-103
Boon, P.G.	De zeven dagen van Genesis 1 (2)	7	118-120
Brink, E.	Nederigheid	35	645-647
Brink, E.	Ijdelheid	36	664-665
Brinke ten, H.	Vrouwelijke ouderlingen en predikanten ? (1)	18	320 -321
Brinke ten, H.	Vrouwelijke ouderlingen en predikanten? (2)	19	338-340
Brinke ten, H.	Vrouwelijke ouderlingen en predikanten? (3)	20	394-397
Brinke ten, H.	Herordening van ambtelijke structuren?	25	486-487
Bruijne de, A.L.Th.	Vreemd volk	3	52-57
Doedens, J.J.T.	Storingsdiagnose	8	136-139
Groenveld, T.	De bijbel - van kافت tot kافت?	25	484-485
Groenveld, T.	Delete O.T? Is het Oude Testament achterhaald?	26	503-505
Groenveld, T.	Het grote verhaal voorbij? Geschiedenis in het Oude Testament	27	526-528
Groenveld, T.	Gedenken - de betekenis van Gods grote daden	28	541-543
Groenveld, T.	Discipline - vol vertrouwen het Oude Testament lezen	29	556-559
Hendriks, A.N.	Een opzienbarend rapport	2	25-28
Hendriks, A.N.	Een uitdrukking die vragen oproept	14	255-259
Hendriks, A.N.	Geloof en gevoel	39	709-712
Hoogerduijn, J.E.	Genesis 1: Letterlijk of symbolisch	18	317-319
Houwelingen van, P.H.R.	Wij hebben hier geen blijvende stad	3	49-52
Kaiser, B.	Rechtvaardiging (1)	9	159-161
Kaiser, B.	Rechtvaardiging (2)	10	176-177
Kwakkel, G.	Liegende vreemdelingen	3	45-48
Kwakkel, G.	Gereformeerde theologie: tussen ideaal en werkelijkheid 1	48	851-854
Lugt, van der, A.S.	Een oosters wijsheidsboek, een christen leest de Bhagavad Gita (1)	30	570-571
Lugt, van der, A.S.	Een botsing van plichten	31	589-591
Lugt, van der, A.S.	Het gaat om de ziel	32	609-611
Lugt, van der, A.S.	Handelen zonder gehechtheid	33	625-627
Lugt, van der, A.S.	Krishna in ware gedaante	34	642-643
Pansier, F.	De Schrift is het beginsel der theologie	24	463-466
Schlissel, S.	Hoe joods kan een joodse christen zijn?	43	769-771
Sloot van der, A.	Plurale kerk of belijdende kerk	11	197-198
Sloot van der, A.	De plurale kerk en het poldermodel	14	260-262
Sloot van der, A.	De sfeer bij de avondmaalsviering (1)	41	737-738
Sloot van der, A.	De sfeer bij de avondmaalsviering (2)	42	753-754
Sloot van der, A.	Tegen de secularisatie: het evangelie! (1)	46	816-817
Sloot van der, A.	Tegen de secularisatie: het evangelie! (2)	47	833-835
Veldman, H.	Friedrich Schleiermacher: vader van de plurale kerk	22	432-433
Voorberg, P.L.	Herordening van ambtelijke structuren?	23	449

BOEKBESPREKING

Douma, J.	Leven uit de Bron	24	474-475
Houwelingen van, P.H.R.	Het eerste kerstfeest, Paul Maier	7	126
Noordegraaf, A.	Israël en de kerk op de weg der verwachting	5	90-91
Veldman, H.	De Gereformeerde kerk in Nederlands-Indië	2	28
Veldman, H.	Jantje van Leiden	2	36
Veldman, H.	De Nederlanden in de 16de eeuw	2	36
Veldman, H.	Kohlbrugge, zijn betekenis en zijn invloed	4	71
Veldman, H.	De Beeldenstorm	6	106
Veldman, H.	Eenmaal in de klauwen van de Inquisitie... en dan?	45	807-808

EVANGELISATIE en ZENDING

Drost, H.	Front-soldaten	8	143-144
Glas, J.	Relatie-Rekenschap-Gemeenschap	37	678-682
Griffioen, D.	Niet zo'n kerkganger	33	628-630
Kamp van de, P.W.	Open armen voor nieuwkomers	23	450-452
Lugt van der, A.S.	Bidden met niet-christenen	2	29-32
Lugt van der, A.S.	Hart voor de stad	15	272-274
Lugt van der, A.S.	Kerk-zijn in de stad	16	285-286
Lugt van der, A.S.	Jij bent een merkartikel	28	544-545
Vries de, M.	Dopen in het geheim?	13	243-246
Zuijlekom van, B.	Jeugdkerk en Evangelisatie	19	341-343
Zuijlekom van, A.J.	Dienstbaar aan allen, om er zo veel mogelijk mee te winnen	41	739-742

KERK WERELDWIJD

Bolt, B.	Hoe gaat het met onze zuster in Noordoost India?	45	805-806
Janssen, R.C.	De Orthodox Presbyterian Church (1)	6	104-105
Janssen, R.C.	De Orthodox Presbyterian Church (2)	7	121-123

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
Janssen, R.C.	De Orthodox Presbyterian Church (3)	8	140-142
Janssen, R.C.	De Canadian Reformed Churches en de United Reformed Churches	43	774-776
Joosse, L.J.	Zending en hulpverlening: blijvend in beweging	29	560-564
Nap, M en Wolf de. Joh.	Zending en hulpverlening (1)	21	416-419
Nap, M en Wolf de. Joh.	Zending en hulpverlening (2)	22	434-437
Olde, H.	Hartverwarmende kerkelijke ontwikkelingen in Duitsland	46	818-819
Poelarends, A.J.	Internationaal studentenconferentie in Győr ...	44	790-791
KUNST			
Jong de, J.M.	De sporen van religie in de kunst	11	204-205
Jong de, J.M.	Aankondiging van de geboorte	12	210
Jong de, A.M.	Gestorven Christus aan een gaffelkruis	27	518
Jong de, A.M.	Christus vaart als held ten hemel	32	602
Jong de, A.M.	Verbazing over het geluid van de windvlaag	34	634-635
Jong de, J.M.	Protestanten in Sint-Petersburg	36	666-667
OPVOEDING en ONDERWIJS			
Baas, J.J.D.	Gereformeerde school: hoe lang nog?	12	219-222
Baas, J.J.D.	Een bibelegebonse berg?	20	398-400
Baas, J.J.D.	De schat bewonderen en bewaren	38	694-697
Baas, J.J.D.	Hèt wonder voorbij laten gaan?	45	801-804
Gelderblom, G.	Een impuls voor het bijbelonderwijs	5	88-89
Nijhoff, R.A.	Scholen die zichzelf willen blijven	26	510-511
IN GESPREK MET			
Bakker, W.M.	Je kunt niet een beetje bekeerd zijn	44	787-789
Bos, B.	Experiment: 'adopteer een caravan' geslaagd	18	325
Dijkstra-Poppe, S.	Gods werk is veel groter dan wij denken	4	69-70
Dijkstra-Poppe, S.	Als kerk zijn we er vooral voor onze niet-leden	9	165-166
Dijkstra-Poppe, S.	Kerkbesef bewaart ons voor een geloof waarin het vooral draait om onszelf	12	228-229
Dijkstra-Poppe, S.	God geeft andere oplossingen dan we zelf zouden bedenken	18	323-324
Dijkstra-Poppe, S.	Alles bij God neerleggen	26	512-513
Dijkstra-Poppe, S.	God is veel milder dan wij zijn	31	592-593
Dijkstra-Poppe, S.	Keuzes maken: niet uit traditie, maar om dicht bij de Here te leven	39	713-714
Dijkstra-Poppe, S.	Ik kan me niet voorstellen hoe het is om niet te geloven	43	772-773
MUZIEK			
Smelik, J.	De klavierwerken van Jan Pieterszoon Sweelinck	8	145-148
KERK en LITURGIE			
Beute, A.W.	Hij kwam bij ons heel gewoon	47	836-839
Smelik, J.	Negentig nieuwe gezangen	16	287-290
Smelik, J.	Een koor in kerkdienst (1)	30	572-576
Smelik, J.	een koor in de kerkdienst (2)	31	594-597
Smelik, J.	Het Oude Testament en onze liturgie	42	757-760
Smelik, J.	Verheft uw harten tot God	48	855-859
VAN DE BROEDERWEG			
Hoekzema, M.E.	Het geestelijk klimaat in de GKV en de impact daarvan op de TU	10	181-184
Kamphuis, B.	Afscheid van M.E. Hoekzema	10	178
Kwakkel, G.	Diëtrede (Fata Academica)	13	241-242
Kwakkel, G.	150 jaar theologie in Kampen	21	413-415
Ruijter de, C.J.	Van klimaatbeheersing naar koude grond	10	178-181
Vries de, K.	Opkomen tegen de verzuring	11	199-203
LIED van de WEEK			
Heer de-Jong de, A.	De mensen die gaan in het duister	10	185-186
Heer de-Jong de, A.	Wij trekken in een lange stoet	11	206-207
Heer de-Jong de, A.	Heer, laat het licht zijn om ons heen	13	247-248
Heer de-Jong de, A.	Zo vriendelijk en veilig als het licht	17	305-307
Heer de-Jong de, A.	Maria heeft aan Jezus een goede daad gedaan'	23	453-454
Heer de-Jong de, A.	Buiten de poort heeft Jezus geleden'	24	471-472
Heer de-Jong de, A.	Echt waar, de Heer is opgestaan	26	514-515
Heer de-Jong de, A.	Zingt en speelt voor de Heer van ganser harte	31	598-599
Heer de-Jong de, A.	Als een bruid op haar mooiste	34	647-648
Heer de-Jong de, A.	De dag gaat open voor het Woord des Heren	35	648-649
Smelik, J.	Eens zal het vrede zijn	9	167-168
Smelik, J.	De lof en de heerlijkheid	19	344
Smelik, J.	Daar komt een man uit Anathoth	21	422
Smelik, J.	Lazarus van Betanië	22	438
GEDICHT			
Borkent, R.	Ik ben de Heer	18	316
Klein, Johan	Gods engelenwacht	32	608
Klein, Johan	Er spruit iets wonderbaarlijks uit	34	635

Rubriek/Schrijver	Titel	uitgave	paginanummer
KERK IN ORDE			
Leest, van der C. e.a.	Samen visie vormen (door J. Plantinga, P. Kurpershoek, C. van der Leest)	28	546-547
Voorberg, C.	Kerkelijke gebouwen en wettelijke regels	20	401-403
KERKGESCHIEDENIS			
Veldman, H.	Een eerste kennismaking met Heinrich Bullinger	24	467-470
Veldman, H.	Wat mogen wij vandaag leren van Heinrich Bullinger	25	488-491
Veldman, H.	Heinrich Bullinger - bezieland prediker en oecumenicus	26	506-509
Veldman, H.	Wat leert Heinrich Bullinger ons over de kerk?	27	529-531
VAN DE UITGEVER			
Scholma, M.F.	Wat vindt u van De Reformatie?	12	230-231
Scholma, M.F.	Nieuw gezicht van De Reformatie	20	391-393

Trefwoordenregister jaargang 79

trefwoord	uitgave	pagina
A		
aanhouder	8	133
adem	40	721
afscheid	39	708
agressie	1	10
Alpha-cursus	6, 18, 19	93-96, 309-313, 329-333
ambtsdragers	18, 19, 20, 22, 23, 24	320-322, 338-340, 394-397, 425-428, 441-444, 457-459
	25, 28, 31	486-487, 546-547, 581-584
anders	3	45-48
avondmaal	7, 9, 15, 35, 36, 41, 42	109-113, 117, 149-154, 265-267, 637-640, 653-658, 729-
732, 737-738, 753-754		
B		
Bhagavad Gita	30, 31, 32, 33, 34	570-571, 589-591, 609-611, 625-627, 542-543
Bartimeüs	20	388
BBK	45, 46	805-806, 818-819
beeld	5, 25	81, 481-482
behouden	37	675-676
bekeerd	44	787-789
belijdenis	7	127
bidden	2, 11, 22, 23, 39	29-32, 189-192, 429, 445, 706-707
bijbelgebruik	2, 28	17-20, 539-540
bijbelonderwijs	5	88-89
bijbels denken	47	825-828
bijbeltalen	24	463-466
bron	24	474-475
buiten mijzelf	33	620-621
Bullinger	24, 25, 26, 27	467-470, 488-491, 506-509, 529-531
C		
catechese	44, 48	777-780, 841-846
conservatisme	9	162-164
cogg	28, 29, 30	536-537, 549-551, 565-567
D		
dankdag	5	86-87
depressief	5	85
dienstbaar	41	739-742
diëtrede	13	241-242
discussienorm	6	107-108
doopschaap	19	337
doorgeschakeld	43	766
Dordtse Leerregels	14	255-259
dopen	13	243-246
E		
echt	12	216-218
echtscheiding	37, 38, 39, 40	669-673, 685-690, 701-704, 717-720
eenheid	1, 2	6, 21
eerst(en)	8	134-135
EHBU	29	555
Enzinas	2	36
F		
frontsoldaten	8	143-144
G		
gaan voor God	45, 46, 47, 48	797, 813, 829, 847
gebed (Jabes)	2	33-35
geboden	1	7-9
gebouwen	20	401-403
geest	3, 141	37-40, 298, 751-752

trefwoord	uitgave	pagina
geldzaken	17	301
geloof	33, 39	617-619, 709-712
geloofszekerheid	3	42-43
geloven	11, 22, 25, 26, 36, 40	194-195, 430-431, 477-479, 497-499, 659, 727
	43, 46	772-773, 809-812
gemeentekoor	30, 31	572-576, 594-597
genade	1	7-8
genadebrood	24	460
generaties	40	724-726
Genesis	6, 7, 18	100-102, 118-120, 317-319
genieten	39	705
gesprek	18, 31, 39	323, 592-593, 713-714
Gereformeerde Bond	3, 38, 40	58-60, 698-699, 728
gereformeerd onderwijs	38	694-697
geref. Theologie	48	851-854
gezangen	16	287-290
gezicht	20	391-393
gezond	31	586-587
God	26, 27, 28, 29	512-513, 522, 538, 552
Godfashion	1	1-5
goede-wil-samenleving	42	755-756
groeien	31	585
grondwet	24	461-462
Günther	12	210
H		
haat	4	66
hand (Gods)	7	115-116
harmonie	1	6
heil	14	254
heilige geest	12, 13, 14, 19, 26, 34	212-215, 233-236, 249-252, 335-336, 516,
	34, 35	540-541, 642-643, 651
hel	5	82-84
herordening	23	449
houding	37	678-682
huisarts	11	196
huwelijksbureau	33	624
I		
identiteit	17, 20, 26	302-304, 398-400, 510-511
ijdelheid	36	664-665
ijver	16	282
inquisitie	45	807-808
Israël	5	90-91
J		
jaarwisseling	13	240
jeugdbeleid	16, 17, 39	277-281, 293-297, 715
jeugdkerk	19	341-343
jeugd-/ouderprobleem	44	781
Jezus	19, 23, 25	334, 446-447, 480
joods	43	769-771
K		
Kampen	21	413-415
kandelaar	1	14
kansloos	3	44
kerk	11, 14, 17, 20, 38, 40	197-198, 260-262, 299-300, 389-390, 699-700, 722-723
kerkbesef	12	228-229
kerkdienst	47, 48	836-839, 855-859
kerkganger	33	628-630
kerkorde	1, 46	15, 820-821
kind	12	211
klets	1	14-15
klimaat (geestelijk)	10	178-184
koning	10	173
krassen	6	98-99
kunst	11, 27, 32, 34, 36	204-205, 518, 602, 534-535, 666-667
kunt (je kunt het)	10	174-175
L		
liberalisme	25	492-494
lidmaatschap	43	767-768
liturgie (O.T. en ...)	42	757-760
luisteren (politiek)	4	72-74
luisteren naar Gods stem	10	169-172
M		
Maier, Paul (boekbespr)	7	126
Meer dan genoeg (reactie)	42, 43	745-749, 761-765
menselijk	9	156-157
merkartikel	28	544-545
metamorfose	11	193
moslim	23	448
N		
nederigheid	35	645-647

trefwoord	uitgave	pagina
Nederlands Gereformeerd	5	77-80
niet-leden	9	165-166
nieuwkomers	23	450-452
noodopvang	21	412
noodkreet	35	644
O		
ommekeer	37	674
omscholing	13	237
onderdanig	41	735-736
onderzoek	12	230-231
ongelijk	4	67-68
onthechtingssamenleving	30	577-580
ontmoeting	14, 47	253, 830-832
onverzadigbaar	16	283-284
oordeel	21	410-411
Orthodox- Presb.Church	6, 7, 8	104-105, 121-123, 140-142
oude testament	25, 26, 27, 28, 29	484-485, 503-505, 526-528, 541-543, 556-559
overgave	44	782-783
P		
Panhuysen (boekbespr.)	2	36
pinksteren	34	539, 549
PKN	37	682-683
postmodern	34	536-538
R		
rapport	2	25-28
rechtbank	44	784-786
rechtvaardig	15	269-270
rechtvaardiging	9, 10	159-161, 176-177
Reformed	43	774-776
S		
Samaritaan	9	158
samen	38	691
Schleiermacher	22	432-433
school	12	219-222
Schutte, G.J. (boekbespr.)	2	28
secularisatie	46, 47	816-817, 833-835
stad	3, 15, 16, 27, 28	49-52, 272-274, 285-286, 519-521, 533-536
stilstand	15	275-276
storingsdiagnose	8	136-139
storm	18	315-316
studentenconferentie	44	790-791
succes	7	114
Sweelinck (cd-bespr.)	8	145-148
T		
teamsport (meegel.)	18	326
tempelwijding	41	733-734
terras	46	814-815
tienermoeder	27	525
thriller	18	314
toelatingspraktijk	8	129-132
tongen	32, 46	607-608, 821-822
training	2	22-23
trauma's	25	483
twalf ambachten	31	588
U		
uitverkiezing	13	238-239
V		
vakantie	18, 38	325, 692-693
vergeving	42	750
verhuizen	37	677
verleden	21	405-408
verloochening	27	523-524
vernederend	21	409
vertrek	15	271
verwereldlijking	3	41
verzuring	11	199-203
visioen	9	155
volbracht	26	501-502
vraagpeiling	34	544-546
vreemdeling	3	52-57
vrijmaking	20, 45	385-387, 793-796
vuurproef	6	97
W		
waarden	21	420-421
waardering	15	268
waarheid	29	553-554
wennen	30	568-569
werk (Gods)	4	69-70
wet	45	798-799

trefwoord	uitgave	pagina
wijkassistent	32	603-605
wonder	45	801-804
Woord	26, 33	500, 622-623
IJ		
ijver	16	282
Z		
zelfbeproeving	32	606
zending	21, 22, 29	416-419, 434-437, 560-564
Zondag	12	223-227
zwakke van God	4	61-65

Tekstregister jaargang 79

Bijbelboek	Bijbelgedeelte	uitgave	paginanummer
Oude Testament			
Daniël	2:45	5	81
Daniël	3:18	6	97
Daniël	5:11	7	114
Daniël	6:20	8	133
Daniël	7:2-3, 7:13	9	155
Deuteronomium	24:5	39	705
Deuteronomium	6	44	781
Exodus	31:17	40	721
Jesaja	40:3, 4	10	173
Jesaja	35	11	193
Jesaja	9:5	12	211
Jesaja	45:19	26	500
Jesaja	40:26	27	522
Jesaja	45:15	28	538
Jesaja	45:19	29	552
Jesaja	4:2-6	34	535
Jozua	1:5b	45	797
Jozua	1:8a	46	813
Koningen (2)	6:16,17	32	608
Koningen (2)	10:16	47	829
Kronieken (2)	5:14	41	733
Psalmen	18	18	314
Psalmen	22:4, 22c en23	25	480
Richteren	10:6-16	42	750
Nieuwe Testament			
Efeze	4:3	1	6
Efeze	13:14vv	31	585
Efeze	1:15-20	34	539
Galaten	5:11	36	659
Hebreeën	2:9a, 4:15	21	409
Hebreeën	2:14-15	37	674
Johannes	17:21a	1, 2	6, 21
Johannes	17:18	3	41
Johannes	17:14	4	66
Johannes	19:28-30	23	445
Johannes	6:35	24	461
Lucas	18:19a	19	334
Marcus	10:52	20	388
Matteus	2:16-18	16	284
Matteus	2:15	18	316
Mattheus	6:11	22	429
Mattheus	4:1-4	23	445
Romeinen	12:9	13, 14	237, 253
Romeinen	12:10	15	268
Romeinen	12:11	16, 17	282, 298
Romeinen	8:31, 32	35	641
2 Thessalonicenzen	2:8	38	691
2 Timotheus	1:5	43	766
Titus	2:14b	48	847

Register van de Reformatie, ook op internet!

In dit nummer van De Reformatie vindt u - later dan gewoonlijk - het register van jaargang nr. 79, dat liep van oktober 2003 tot en met september 2004. Verschillende abonnees hebben er al naar gevraagd, het register wordt bijzonder op prijs gesteld.

Het register van jaargang 80 zal naar verwachting weer kort na het einde van de jaargang gepubliceerd worden; in oktober/november 2005.

Tegelijk willen we u attent maken op onze website www.dereformatie.nl

Alle artikelen uit de Reformatie zijn daarop te vinden. Deze zijn gerubriceerd op het nummer van de uitgave, daarom is dat nummer ook in bovenstaande tabellen opgenomen. Met een zoekfunctie kunt u ook artikelen zoeken op b.v. trefwoord.

Uitgaven ouder dan een half jaar zijn volledig ter inzage; u kunt dus jaargang 79 volledig via het internet inzien. Recentere uitgaven zijn gedeeltelijk ter inzage. Op termijn zullen abonnees van De Reformatie via een inlogcode ook de nieuwste uitgaven van het blad op het internet kunnen lezen.

zoals die nu voor ons ligt. Dat is een stap vooruit na de eenzijdige gerichtheid op de afzonderlijke onderdelen.

Confrontatie met redactiekritisch onderzoek kan leiden tot een beter inzicht in de bedoeling van een bijbelboek. Het kan je stimuleren om na te denken over de vraag wat Matteüs en Marcus elk met hun eigen beschrijving van het evangelie beoogden. Redactiekritiek dwingt je de vraag te stellen, wat het betekent dat het boek van de Psalmen met louter lofliederen eindigt. Zo dringt het tot je door, welke boodschap er van dit einde van het boek uitgaat. Namelijk, dat al onze gebeden en klachten uiteindelijk moeten uitlopen op de lof van God.

Naschrift: De oorspronkelijke versie van bovenstaand artikel is gepubliceerd in Kompas: richtingwyser vir die gereformeerde lewe, een uitgave die verschijnt binnen Die Vrye Gereformeerde Kerke in Suid-Afrika. Voor publicatie in De Reformatie is de tekst van het artikel enigszins aangepast, zodat het kan dienen als vervolg op 'Kritiek, in soorten en maten' in het vorige nummer van De Reformatie.

Prof. Dr. G. Kwakkel is rector van de Theologische Universiteit te Kampen (Broederweg).

advertentie

VERSCHENEN

Brochure nr. 7: "Gods Woord of mensenwoord"?

Informatie over de NBV: lovende woorden zijn er over gesproken.

Gefundeerde kritiek is er geuit; leest u zelf deze 60 pagina's tellende brochure;
€ 3.00 zonder- en € 4.50 met porto.

Binnen 1 maand verschijnt:

Brochure nr. 8: "Na drie synodes"

Enkele besluiten van 3 Gen. Synodes getoetst in het licht van Schrift, Belijdenis en Kerkenordening.

Circa 100 pagina's;
€ 3.50 zonder- en € 5.-- met porto

Beiden in 1 zending € 8.50
door overschrijving op
giro 9269003 t.n.v. LWVKO,
Kerklaan 2-E, 3851 JV Ermelo
Informatie 0341-550090

Vrijwilligers
beter verzekerd

Donatus verzekert kerken, al meer dan 150 jaar. Maar wist u dat we ook speciale verzekeringsproducten voor kerken hebben? Bijvoorbeeld voor kostbaarheden, ramen, inventaris, aanstralverlichting, enzovoort. Als onderlinge verzekeringsmaatschappij houden we de premies laag. Sterker nog, we restitueren zelfs een groot deel. Nog geen speciale vrijwilligersverzekering van Donatus? Vraag een vrijblijvende offerte aan.

Postbus 500, 5240 AM Rosmalen
info@donatus.nl www.donatus.nl
tel. 073 - 5221700

donatus

Kerkgebouwen
ook
beter verzekerd

Postbus 500, 5240 AM Rosmalen
info@donatus.nl www.donatus.nl
tel. 073 - 5221700

donatus

Kostbaarheden
ook
beter verzekerd

Postbus 500, 5240 AM Rosmalen
info@donatus.nl www.donatus.nl
tel. 073 - 5221700

donatus

Van binnen naar buiten

van binnen naar buiten

Wie binne benne benne binne en wie buite benne benne buite”, een oneliner die ik mij herinner als cynische kenschets van vrijgemaakt denken in de jaren ‘60 en ‘70. Vrijgemaakten wisten toen sterk te onderscheiden wat en wie binnen, en wat en wie buiten is. Op zich is daar niets op tegen, het is zelfs volop Bijbels. Nog steeds staat prominent in de belijdenis over de kerk dat “buiten haar geen heil is” (NGB art. 28). Deze overtuiging brengt in beweging om van binnen naar buiten te gaan en er bij de mensen op aan te dringen binnen te komen, binnen de kring van hen die behouden worden. Ook al gaat kerkelijk leven niet op in deze beweging naar buiten toe, het is er wel een wezenlijk aspect van.

G. Riemer ■

Overname rubriek ‘Evangelisatie en Zending’

In mei van dit jaar verzocht hoofdredacteur G. J. van Middelkoop (die wij nu met respect gedenken) mij om per september het medewerkerschap van Simon van der Lugt¹ over te nemen ten aanzien van de rubriek *Evangelisatie en Zending*. Ik heb daar positief op gereageerd, echter wel met het verzoek de naam van de rubriek te mogen wijzigen. Niet omdat ik daar al een goed idee voor had, maar omdat de oude naamgeving niet echt meer spoort met de kerkelijke praktijk. Laten we, om dat probleem duidelijk te maken, het cryptisch zo zeggen: Vrijgemaakte kerken zijn steeds meer missionaire kerken, maar doen steeds minder aan zending. Wat is er aan de hand? Ons zendingsblad staat toch vol met zendingsverhalen? En we doen toch ook veel aan evangelisatie? Nee en ja. Het hele scala activiteiten dat op *buiten* gericht is laat zich niet meer gemakkelijk onderbrengen onder de termen evangelisatie en zending.

Terminologische zorgvuldigheid is vereist, niet als theologische *spielerei*, maar juist om de programma’s van ons missionaire leven goede visie en doelgerichte strategie mee te geven. Laten we, met het oog daarop, die op buiten gerichte activiteiten eens in kaart gaan brengen. Tegelijk ontstaat dan een soort blueprint voor de inhoud van deze rubriek.

Missionaire gemeente

Op allerlei manieren heeft in de afgelopen jaren de roep geklonken om onze plaatselijke

kerken *missionaire gemeenten* te doen zijn. Weg met ons introverte imago, we moeten een open en laagdrempelige kerkgemeenschap willen zijn. Een kerk met een opdracht in de samenleving. Waren de vrijgemaakten dan niet missionair? Ja zeker wel! Alle plaatselijke kerken waren allang verbonden met zendingswerk ergens in de wereld. Deze kerken waren dus al missionair actief. De oproep om *missionaire gemeente* te zijn schoof daar dus wat vreemd overheen. Ook betreft het gemeenten waar plaatselijk aan evangelisatie werd gedaan en die dus ook op die manier al ‘missionair’ waren. De term *missionaire gemeente* wilde echter oproepen tot een nieuw élan, tot grote evangelische betrokkenheid op de samenleving. De vensters en deuren open! Dit laatste werd en wordt op allerlei niveau’s doordacht in discussies over de aantrekkelijkheid en de laagdrempeligheid van de kerk, over het aanspreken van gasten in de eredienst en de daarbij passende boodschap en preektoon, etc.

Ik houd van de term *missionaire gemeente*, maar zou die bewust willen gebruiken om daarmee alle op buiten gerichte activiteiten aan te duiden en met deze term plaatselijke termen te stimuleren niet alleen naar binnen gericht te zijn. Elke plaatselijke kerk moet een goed ontwikkeld missionair geweten hebben. Dat wil zeggen dat in gehoorzaamheid aan Christus een gemeente haar gaven en talenten leert gebruiken om naar buiten toe Gods liefde bekend te maken én om deze liefde te bewijzen in de burgerlijke en kerkelijke samenleving waarin God haar gesteld heeft. Deze missionaire instelling kan en mag zich wat mij betreft verschillend ontplooiën. Bijvoorbeeld als zending en evan-

gelisatie, of ook als oecumenische of diaconale missie.²

Zending voorbij?

Hoe staat het nu met de door velen zo gekoesterde term zending? Dát is toch zeker de hoofdmoot van het missionair gemeente zijn? Om verschillende redenen is deze term minder bruikbaar geworden. Door de jaren heen zijn wij gewend daarmee de verkondiging van het evangelie in gebieden 'overzee' aan te duiden, in het buitenland. Door de secularisatie van onze samenleving klinkt steeds vaker de roep dat Nederland zelf weer volop zendingsland is. Op de keper beschouwd is dat onzin, tenminste als je in rekening brengt wát zending eigenlijk is. Theologisch en missiologisch hebben gereformeerden zending altijd breder gedefi-

vrijgemaakte kerken zijn steeds meer missionaire kerken, maar doen steeds minder aan zending

nieerd dan alleen maar 'het verkondigen van het evangelie in de wereld'. Kernbegrip in deze definities is sinds Voetius *kerkplanting*. Het *Generaal Beleid voor Zending en Hulpverlening* definieert deze kerkplanting als volgt: "Verkondiging van het evangelie in woord en daad aan niet-christenen, buiten de eigen taal en cultuur, met als doel het institueren van een nieuwe kerk en vorming van een kerkverband".³ Omdat in Nederland geen nieuwe kerken (laat staan kerkverbanden) hoeven te ontstaan, is het op grond van deze definitie onzin om Nederland *zendingsland* te noemen.⁴ Om dezelfde redenen moeten we heel terughoudend zijn om ándere landen als zendingsland aan te duiden. Door het werk van de zending (de planting van kerken) zijn onder de zegen van de Here in talloze landen kerken ontstaan die nu zélf het werk van verkondiging op zich nemen in het land waar zij wonen. De doelstelling van de zending werd waargemaakt. Kerken werden geïnstitueerd, oudsten werden aangesteld, nationale kerkverbanden begonnen te functioneren. Als we naar de vrijgemaakte zending kijken dan gebeurde dat in Indonesië (op Sumba, Papua, Kalimantan Barat), in Brazilië, Zuid-Afrika, Oekraïne, etc. Alleen op Curaçao.⁵ werd deze doelstelling nog niet gerealiseerd. Dáár is dus nog sprake van *zending*, maar op al die andere plaatsen is de zending voorbij. Grote vraag is in dit verband dan ook of de vrijgemaakte kerken niet hoognodig weer 'witte plekken' moeten vinden om het werk van kerkplanting (zending) voort te zetten. Zijn die plekken er nog wel?

Oecumenische missie

Maar er zijn toch vanuit de vrijgemaakte ker-

ken nog heel veel mensen aan het werk in Indonesië, in Afrika (Congo, Benin), in Latijns-Amerika... Dat is toch zending? Nee, niet als we in de kerkelijke praktijk zorgvuldig willen omgaan met onze theologische definities. In het oecumenische leven is het ongelofelijk belangrijk om in woord en daad elke schijn van discriminatie naar onze broeders en zusters te voorkomen. Bovendien, als je *zending* blijft noemen wat géén zending meer is, dan heb je het feest van de voltooiing gemist! De fase van de zending is voorbij en over gegaan in een fase van oecumenische relatie waarin nog vaak hulp geboden wordt aan de jonge kerken. In al die genoemde landen zijn we dus binnen dát kader actief aan het werk. En dáár staat het blad *Tot aan de Einden der Aarde* vol mee. Dat mogen wij geen zendingswerk meer noemen, dat is hulp aan zusterkerken in het buitenland. Bij dat werk hoort ook géén zendingsgevoel meer, maar wel het gevoel van een opdracht, een verantwoordelijkheid, een betrokkenheid, een 'missie' zo u wilt. En zoals het zendingswerk zijn eigen problematiek kent, zo kent ook oecumenische hulpverlening zijn eigen problematiek. Ook daarvoor zal binnen deze rubriek ruimte moeten zijn. Wereldwijd hebben kerken met elkaar te maken. Hoe ga je met elkaar om? Hoe ga je met de verschillen om tussen noord en zuid, oost en west, rijk en arm, hoog ontwikkeld en minder ontwikkeld? Zijn onze gereformeerd-theologische inzichten een blok aan het been, of moeten wij ons daarmee juist dienend opstellen in dit wereldwijde netwerk?

Evangelisatie

Nederland mag dan geen zendingsland genoemd worden, tegelijk staat vast dat de kerken van Christus in dit land steeds meer de roeping gaan voelen om het licht van het evangelie helderder naar buiten te laten schijnen. Allerlei publicaties en discussies gaan daarover. De term *evangelisatie* is nog wel bruikbaar, maar in de hedendaagse praktijk toch ook weer wat ongemakkelijk geworden. Dat komt omdat allerlei modellen, concepten en ideeën zich aanmelden in ons kerkelijk leven. Daar wordt het niet helderder van. We noemden al *missionaire gemeente*. Er zijn tegenwoordig ook grote projecten die onder de vlag van *gemeentestichting* inhoud geven aan de roeping tot evangelisatie, geënt op de succesformule van bijvoorbeeld de Redeemer Presbyterian Church in New York en de *churchplanting-movement* van de PCA.⁶ Hoe verhoudt zich dat met bestaand kerkenwerk en met de zending zoals hierboven werd beschreven? Hoe kan het dat evangelisatieprojecten in Nederland relatief weinig opleveren?⁷

Diaconale gemeente

Tegelijk vinden er steeds meer activiteiten plaats waarin de *diaconale gemeente* zich presenteert in de samenleving. Kan de liefde van

Christus bewezen worden zonder evangeliserende (wervende) bijbedoeling? Hoe verhoudt diaconaal werk zich tot missionair werk? Gaan Woord en Daad in de praktijk inderdaad samen op. Of zijn gescheiden trajecten mogelijk? Een andere term om de bevlogenheid aan te wakkeren en evangelisatie in banen te leiden is *kerkelijke presentie*. Is zichtbare aanwezigheid van de kerk voldoende en misschien wel het enige dat ons rest in een postmoderne samenleving? In sommige gemeenten worden al dit soort zaken rond evangelisatie en diaconie ook organisatorisch wat door elkaar gehaald. Het gevaar van elkaar in de weg lopen is daardoor niet denkbeeldig. Genoeg denkstof dus.

Gerechtigheid bevorderen?

Het vrijgemaakt instituut *De Verre Naasten* bestudeerde onlangs de vraag of “de kerk van Jezus Christus op deze aarde een opdracht te vervullen heeft met het oog op het bevorderen van gerechtigheid”. Steeds meer wordt DVN geconfronteerd met situaties waarbij maatschappelijke, sociale of economische gerechtigheid in het geding is. Ook wij als vrijgemaakte christenen ervaren steeds meer de lotsverbondenheid met mensen in de wereld die het niet zo goed hebben als wij, met vluchtelingen, hongerenden, onderdrukten, vervolgd. Hebben wij persoonlijk, of heeft de kerk als kerk misschien actie te ondernemen (misschien zelfs politiek) om te werken aan de verandering van ideologische, politieke en economische systemen die allerlei vormen van onrecht genereren dan wel in stand houden? Sommigen zullen zich direct afvragen of dat dan geen verhorizontalisering van het evangelie is. En ze kunnen hun bezorgdheid onderstrepen met de al te socialistische geschiedenis van de wereldraadzendingsstrategie. Toch, is er geen reden om ook méér te zeggen? En te erkennen dat wij wellicht te lang passief gebleven zijn in een wereld vol onrecht?

En dan nu Israël!

In de week dat ik dit artikel schrijf laait in het ND de discussie weer eens op over onze visie op Israël. Een ander soort ‘buiten de kerk’. Althans, dat is nu juist de vraag. Is het volk Israël in feite niet méér binnen de kerk dan buiten de kerk te plaatsen. Het oude Verbonds-volk immers, waar God zich aan verbonden heeft op zo bijzondere wijze: “God is de God van Israël, en blijft de God van Israël, want Hij is trouw. Daar kunnen we allemaal amen op zeggen”, aldus een ingezonden.⁸ Maar is het echt zo duidelijk? Ook al is de vervangingstheorie terecht in diskrediet geraakt, het positioneren van het Joodse volk vanuit Nieuwtestamenteel perspectief blijkt een issue waarover ook binnen de gereformeerde gezindten heel verschillende standpunten worden ingenomen. Vrijgemaakten hebben in hun midden Stevay om evangelisatie aan het Joodse volk te bevoor-

deren en deze beweging naar buiten toe de juiste Schriftuurlijke visie mee te geven.

Interreligieuze dialoog...

Onze multireligieuze samenleving brengt de kerk steeds meer in gesprek met aanhangers van andere godsdiensten. Ons eigen werk onder moslims en Hindoestanen vraagt om nadere doordenking van de verschillen. Het ontstaan van nieuwe afgoden vraagt ook om alerte aandacht (bijv. materialisme, vertechnering, consumentisme, hedonisme en (post)modernisme). Theologisch blijft er veel te doen over ‘dialoog tussen religies’. Nu is een

dáár staat het blad ‘Tot aan de Einden der Aarde’ vol mee

gesprek altijd goed, maar mag dat vanuit Bijbels standpunt vrijblijvend zijn, of moet de kerk zich daarin ondubbelzinnig *elenctisch* blijven opstellen: confronterend, ontmaskerend, de ander weerlegend, de ander oproepend zich te bekeren tot Christus als de enig heils-weg? Wat een gróte vragen zijn dit!

Van binnen naar buiten

De nieuwe naam voor deze rubriek is *van binnen naar buiten*, met bijpassend rubriekslogo. Alle bovengenoemde aandachtsvelden hebben die beweging gemeen, van wat binnen een plaatselijke kerk is naar wat daar buiten is. Bewust heb ik het dan over de plaatselijke kerk. Dat is steeds het epicentrum van alle kerkelijk leven. Die plaatselijke gemeente moet in al z’n inns en outs volwaardig kerk van Christus willen zijn, handelend in lijn met het gebed van Christus in Johannes 17. Hij zet dan de zending van zijn discipelen op de goddelijke kaart, de wereld in.⁹

Kerken hebben onmiskenbaar een missie om te bewegen van binnen naar buiten, de burgerlijke én de kerkelijke samenleving in, dichtbij en ver weg. Bezinning op de daarmee gegeven opdrachten en processen blijft broodnodig - dát was in het weekblad *De Reformatie* het doel van de rubriek *Evangelisatie en Zending*. Dat hopen wij voort te zetten onder een nieuwe rubrieksnaam die recht doet aan dat brede spectrum van kerkelijke activiteiten *van binnen naar buiten*. In de stijl van Christus, dat is: *door de waarheid geheiligd* (Joh. 17:19).

Ds. G. Riemer is docent praktische missiologie bij het IRTT (Intercultural Reformed Theological Training), de trainingsafdeling van De Verre Naasten. Ook is hij schrijver van Indonesische theologie bij Litindo.

- 1 Drs. A.S. van der Lugt heeft deze rubriek vijf jaar met verve verzorgd. Op die manier hebben hij en de schrijvers die hij uitnodigde zich ingezet voor een rijk palet aan bijdragen op het werkveld van Evangelisatie en Zending. Het zij met dank hier vermeld!
- 2 U merkt dat ik hier bewust het woord 'missie' gebruik. Ook dat woord kan natuurlijk weer verwarring oproepen. De RK-kerk gebruikt het woord zoals wij 'zending' gebruiken. Ik gebruik het hier nu in z'n brede betekenis als uitgezonden zijn om een roeping of opdracht te vervullen.
- 3 Generaal Beleid voor Zending & Hulpverlening, uitgegeven door het instituut *De Verre Naasten* in opdracht van de Deputaten voor Zending, Hulpverlening en Training van de Gereformeerde Kerken (Vrijgemaakt) in Nederland (Zwolle, 2004), pag. 5.
- 4 De definitie van Z&H is nog best voor verbetering vatbaar. Zo is het jammer dat de eerste doelstelling (de oproep tot bekering) te veel impliciet blijft. Ook is de begrenzing 'buiten de eigen taal en cultuur' in feite onnodig. Stel dat er een situatie ontstaat waarin het wél nodig is binnen de eigen taal en cultuur kerken te planten, dan valt dat toch gewoon onder zending?
- 5 Op Curaçao hoopt men binnen twee jaar ook te komen tot instituering van de kerk, waarmee ook daar een einde komt aan de zendingsfase.
- 6 Er is meer te noemen. Veel heeft te maken met het aantrekkelijk maken van de kerk niet alleen voor buitenstaanders, maar ook voor de kerkleden zelf. We noemen de bewegingen rond *Willow Creek* (Bill Hybels), *Purpose Driven Church* (Rick Warren) en recent (maar ook met een andere inhoudelijke lading) *New Wine* (David Pytches).
- 7 Het eigenlijke doel van evangelisatie is toch de bekering van mensen die niet of niet meer in God en Jezus geloven, het bekeren dus van atheïsten en agnosten, moderne heidenen. Evangelisatie is niet de werving van gemeenteleden onder mensen die al christenen zijn.
- 8 Aldus G. A. Van der Spek-Begemann in het *Nederlands Dagblad* (24 augustus 2005). Twee dagen later gevolgd door de presentatie van een preek schets in verband met de Israëlzondag in de eerste week van oktober.
- 9 Het NBV vertaalt in Joh. 17:18 zelfs met *naar*: "Ik zend hen naar de wereld, zoals u mij naar de wereld hebt gezonden".

lied van de week

Het lied van de week voor
zondag 11 september is
gezing 92 uit het
Liedboek.

Een bespreking daarvan heeft
gestaan in De Reformatie
van 20 januari 2001,
jaargang 76 nr. 15

Werken is géén kinderspel

Wie geeft haar
toekomst?

Red een kind van

KINDERARBEID

Help al mee voor € 9,- of € 18,- per maand

Tel. 038 - 460 46 48

www.redeenkind.nl

Red een Kind helpt al meer dan 36 jaar kinderen in de derde wereld

George Stephensonstraat 11
8013 NL Zwolle
E-mail info@redeeenkind.nl
GIRO 1599333

Vrijgevochten vrouwen in Korinte?

Een Copernicaanse wending in de uitleg van 1 Korintiërs 11: 2-16

schrift-
overdenking

J.J.T. Doedens ■

Kromme tenen

1 Korintiërs 11:2-16 is typisch een gedeelte uit de bijbel waar je een beetje met kromme tenen naar luistert. Moeten vrouwen werkelijk een hoed op hebben? En laten ze zo zien dat ze hun man gehoorzaam zijn? Misschien zijn er mannen die denken: Fijn, Paulus zegt het maar weer eens goed, en dat moeten vrouwen zich maar eens flink aantrekken: De man is het hoofd van de vrouw! Eerlijk gezegd heb ik zo'n idee dat zulke mannen dat zogenaamde gezag vooral willen uitoefenen als hun dat goed uitkomt. Wanneer het wat minder goed uitkomt, kruipen ze achter hun krant en zijn ze opeens erg druk voor hun werk. Maar er zijn waarschijnlijk veel meer mannen, die dit gedeelte ook een beetje gegeneerd lezen. Wij zijn vandaag meer gewend om over mannen en vrouwen gelijkwaardig te denken. In het huwelijk ben je toch maatjes van elkaar? Samen moet je toch beslissingen kunnen nemen? Dit is nu typisch een bijbelgedeelte om met kromme tenen naar te luisteren. Als je zo'n gedeelte op de catechisatie zou gaan lezen, krijg je een brede grijns van de jongens: Zie je nou wel, de bijbel zegt het toch maar! En een verontwaardigde reactie van de meisjes: Dan moeten wij zeker met hoedjes op in de kerk gaan zitten? Wil Paulus ons dat vertellen: In de kerk moet een hoed?

Veel mensen vinden daarom deze passage in de brief van Paulus echt een dieptepunt. Paulus zien ze als onderdrukker van de vrouwen. Het is dat het nu eenmaal in de bijbel staat, maar laten we er vooral niets mee doen. Anderen proberen de pil nog wat te vergulden door te zeggen dat Paulus iets bedoelt voor de situatie van toen. Vrouwen moesten in die cultuur iets op het hoofd dragen, want als je dat niet deed, dan was dat een symbool van vrijgevochtenheid. Was het onfatsoenlijk? Of was het een teken dat je je als vrouw wilde onttrekken aan het gezag van de man? Maar als je Paulus consequent volgt, dan zou een man zonder iets op z'n hoofd dan toch ook een symbool moeten zijn van je onttrekken aan het gezag van Christus? Bovendien zegt Paulus niet: *Beste mensen, het is nu eenmaal fatsoenlijk of mode voor vrou-*

wen om iets op het hoofd te dragen. Dus laten we als christenen niet op dat punt aanstoot gaan geven. Voorzover we weten, konden vrouwen in die tijd gerust met of zonder hoofddoek op straat rondlopen. Daar komt bij dat Paulus niet zegt: *Het is onfatsoenlijk.* Maar hij lijkt juist te verwijzen naar iets als de scheppingsorde. Hij wijst naar hoe God man en vrouw geschapen heeft. Dat is dus niet tijd- of cultuurgebonden. Maar dat moet vandaag nog net zo geldig zijn. Als Paulus dus zou zeggen (met een beroep op hoe God mannen en vrouwen geschapen heeft) dat vrouwen een sluier of een hoofddoek zouden moeten dragen, dan zullen we ons daar echt vandaag ook aan moeten houden. Waarom zou je je wel aan de bijbelse voorschriften over het huwelijk moeten houden en niet aan deze bijbelse voorschriften? Anders kunnen we wel de mond vol hebben dat wij de bijbel als Gods Woord beschouwen, maar dan doen we dat in de praktijk alleen op punten die ons goed uitkomen.

Bij een serie preken over de eerste Korintiërs-brief, had ik de neiging om dit gedeelte maar over te slaan. Toch blijft zo'n passage fascineren, dus je gaat er eigenlijk tegen wil een dank een beetje op 'kauwen'. Hoe meer je er echter over leest, hoe onbegrijpelijker deze tekst wordt. Het kristallisatiepunt kwam, toen ik een artikel vond van Laurie C. Hurshman en Christopher R. Smith. (*Headcoverings and Women's Roles in the Church: A New Reading of 1 Corinthians 11:2-16*, te vinden op www.christian-ethicstoday.com) Ik ga niet mee in heel hun uitleg, maar ze hadden toch wel een punt waaromheen mijn gedachten zich begonnen te groeperen.

Vrijgevochten vrouwen?

Een van de lastigste dingen bij dit gedeelte uit de brief van Paulus is dat we eigenlijk net niet genoeg achtergrondinformatie hebben. Wat bijvoorbeeld die engelen in vers 10 ermee te maken hebben, weet werkelijk niemand. Er zijn hele theorieën over bedacht, maar die zal ik nu maar even laten voor wat ze zijn. De christenen in Korinte zullen het wel begrepen hebben.

Zij hadden per slot van rekening ook een brief met allerlei vragen aan Paulus geschreven. Dus als je van die correspondentie tussen de apostel en de gemeente maar één kant van het verhaal hebt, moet je soms gaan raden naar de achtergrond. Voor ons is zo'n gedeelte daarom iets met nogal wat stippelijntjes. Een soort invuloefening.

Er is een gebruikelijke manier hoe die ontbrekende informatie ingevuld wordt. We zeggen dan: Paulus schrijft hier tegen de nogal vrijgevochten vrouwen in de gemeente van Korinte. Vrouwen die zich niet meer wilden onderwerpen aan de mannen. En als teken van hun zelfstandigheid hun hoofddoek afwierpen. Om trots te laten zien: Wij zijn van niemand meer afhankelijk. Eigenlijk een soort vroege feministen dus. En Paulus zou dan proberen die losgeslagen vrouwen weer in het gareel te krijgen. Door te zeggen dat de man het hoofd is van de vrouw. En dat een vrouw een hoofddoek moet dragen. Tussen haakjes: het gaat hier niet om hoeden. Vrouwen in die tijd droegen over hun tunica (gedragen door man en vrouw) een *palla* of een *stola*. Dat was een soort lange sjaal die je omgeslagen had. En waarmee je als het koud was ook je hoofd kon bedekken. Maar hoe dan ook, in de gebruikelijke manier van luisteren naar dit hoofdstuk is de wijzende vinger van Paulus gericht op de - zeg maar - Dolle Mina's van toen.

Maar als we even serieus gaan kijken naar wat Paulus zegt, dan beginnen er steeds meer dingen niet te kloppen. Eerst maar even dat weerbarstige vers 10: *Daarom moet een vrouw een macht op het hoofd hebben - vanwege de engelen*. Zoals gezegd, weet eigenlijk niemand waarom Paulus hier de engelen noemt, dus dat laat ik ook maar even rusten, ook al had ik graag een goede uitleg gevonden. Wie weet komt dat ooit nog. Maar waar het me nu om gaat is: Wat zou het moeten betekenen als de vrouw 'een macht op het hoofd' heeft? Wat moet ze dan dragen? Hoe ziet dat er dan uit? Om er uit te komen vertaalt 'Het Boek' nogal uitleggend: *Daarom moet een vrouw als teken dat zij zich aan haar man onderwerpt, haar hoofd bedekken*. En dat is nu net wat Paulus juist niet zegt. De Nieuwe Bijbel Vertaling vertaalt precies wat Paulus schrijft: *Daarom zou een vrouw zeggenschap over haar hoofd moeten hebben*. Dus Paulus zegt, even in wat gewoner Nederlands: Een vrouw zou vrij moeten zijn om over haar eigen hoofd te beschikken - ze mag kiezen.

Maar dat is tegelijk iets dat we helemaal niet verwacht hadden. Na het voorgaande over de man als hoofd van de vrouw en de vrouw die een hoofddoek zou moeten dragen, verwachtte je dat Paulus zou schrijven: *Daarom zou een vrouw geen zeggenschap over haar hoofd moeten hebben*. Of: *Daarom moet een vrouw een hoofddoek dragen*. Maar Paulus zegt precies het omgekeerde. Eerst lijkt hij te zeggen dat die

zogenaamd vrijgevochten vrouwen een hoofddoek moesten dragen. En dan zegt hij opeens dat ze het zelf mogen weten. Dat ze er vrij in zijn. Daar zegt hij dan ook nog bij dat het in de verbondenheid aan de Here Jezus helemaal niet uitmaakt of je vrouw of man bent. Hoezo? Had Paulus niet eerst gezegd dat Christus het hoofd van de man is en het hoofd van de vrouw de man? Dan zou het toch wél uitmaken?

Daarna zegt Paulus (vs. 15) er óók nog bij dat een vrouw eigenlijk van nature al een prachtige hoofdbedekking heeft in haar vrouwelijke haardracht. Het haar dat haar gegeven is om als een hoofdbedekking te dragen. Als dát zo is, dat het haar van een vrouw al een hoofdbedekking is, waarom dan ook nog een stola of een hoofddoek om je haar doen? Met andere woorden - het verhaal klopt niet. Je krijgt de losse puzzelstukjes niet aan elkaar. Wat Paulus eerst schrijft, lijkt precies het tegenovergestelde van wat hij daarna schrijft. Je kunt niet *tegelijk* schrijven dat vrouwen hun hoofd moeten bedekken en dat ze hun hoofd niet hoeven bedekken omdat ze het zelf mogen weten. Net zoals je niet tegelijk kunt zeggen dat je voor een rood verkeerslicht moet stoppen, maar dat je het ook zelf mag weten als je liever wilt doorrijden.

Het plaatje van Paulus als vrouwenhater past dus ook niet. Blijkbaar ligt het allemaal wat ingewikkelder dan we op het eerste gezicht dachten. In ieder geval weten we nu dat als je uitgaat van hele of halve feministen in Korinte, Paulus' reactie nogal vreemd is. Nu is dat verhaal over vrijgevochten vrouwen ook maar erbij bedacht. Het is ónze reconstructie van de achtergrond waartegen Paulus schrijft. Past het niet, dan zullen we die achtergrondtekening misschien eens even moeten uitgummen.

Op de kop

Daarom ga ik het verhaal achter het verhaal van Paulus omdraaien. Er is ook een andere achtergrondtekening mogelijk. Die achtergrond is trouwens evenmin voor honderd procent te bewijzen. Er vallen alleen wat meer stukjes op z'n plaats. En dat lijkt me in ieder geval winst.

Laten we eens eerlijk kijken: Waar in de geschiedenis van de kerk heb je ooit van die vrijgevochten vrouwen gezien? Vrouwen die riepen dat het hen allemaal niets meer kon schelen. En dat zij nu eindelijk eens de baas wilden zijn? Voor zover ik weet, zijn we in de kerk nooit dat soort vrouwen tegengekomen. Als je ze al *ergens* wilde tegenkomen, dan zou onze tijd een goede kans maken. Maar zelfs in de moderne tijd is 99% van de christenvrouwen helemaal niet zo. De meeste christenvrouwen zijn tamelijk dappere en sterke vrouwen. Die - soms op de achtergrond - rustig hun gang gaan. Helpen waar ze kunnen helpen. Aandacht geven waar ze dat kunnen. Hun mannen met wijsheid bijsturen. Voor zover ik zie, zijn

vrouwen in de kerk altijd nogal nuchter geweest. Terwijl de mannen in de kerk nogal gewichtig deden - alsof zij de kerk moesten redden en dat soort dingen - is misschien de werkelijke ruggengraat van de kerk gevormd door vrouwen. Die thuis hun kinderen opvoedden in een leven voor hun Heer. Die als nonnen in kloosters de scherven lijmden van de brokken die mannen maakten. Die hun gezinnen draaiend moesten houden als mannen op huisbezoek moesten en wat niet al. Eerlijk gezegd, zo'n verhaal over de vrouwen in Korinte wil er bij mij bij voorbaat al niet echt in. Daarmee wil ik niet zeggen dat vrouwen halve heiligen zijn. Ook zij hebben hun typische gebreken en zonden. Niet voor niets waarschuwt Paulus (mannen en vrouwen!) ook voor oudewijvenpraat en geroddels in de kerk. Maar juist allerlei revolutionair denken en doen - dát zie ik in de kerk bij vrouwen niet zo snel. Laten we het plaatje van Korinte daarom maar eens omdraaien.

Stel nu eens even dat het niet de *vrouwen* waren die zo vrijgevochten waren dat ze hun hoofddoeken afgooiden. Stel dat het juist de *mannen* waren die vrouwen in de gemeente dwongen om geen hoofddoek meer te dragen. Misschien past dat eigenlijk ook wel meer bij mannen.

Het dragen van een hoofddoek paste bij de Joodse gewoonte. Joodse *mannen* gaan alleen maar bidden met een bedekking op het hoofd. Vandaar ook dat ze gebedsmantels hebben: die slaan ze over hun hoofd als ze gaan bidden. Je kunt je voorstellen dat ze daar nog een mooi principieel verhaal bij verteld hebben. Maar stel nu dat er in de gemeente een groep was die alle nadruk legde op een nieuwe situatie, die de vrouwen *dwongen* om hun hoofddoek af te leggen bij het bidden en profeteren in de gemeente. Als je als vrouw gewend was om geen hoofddoek te dragen, had je dan geen probleem. Maar er zullen ook vrouwen geweest zijn, die het fijn vonden om een hoofddoek te dragen. Je zult maar een Joodse vrouw zijn die christen geworden is. Terwijl je Joodse man dat nog niet is. Getrouwde Joodse vrouwen moesten waarschijnlijk buitenshuis altijd een hoofddoek dragen. Als je als christenvrouw gedwongen werd om je sluier of hoofddoek af te leggen, dan liep je het risico van een echtscheiding als je getrouwd was met een Joodse man! Stel nu eens dat het in Korinte geen vrijgevochten vrouwen waren aan wie Paulus schrijft, maar dwingende mannen!

En nu we toch eens precies van de andere kant tegen dit gedeelte van Paulus aankijken, slaan we ook nog even de Statenvertaling op. In vs. 2 schrijft Paulus: Ik prijs u, *broeders*. Speciaal de broeders in de gemeente worden aangesproken. Als het werkelijk de zusters waren die zoveel problemen veroorzaakten, zou Paulus ze dan niet rechtstreeks hebben durven aanspreken?

Puzzelstukjes

Het lijkt me tijd om de puzzelstukjes nu maar eens op hun plaats te laten vallen. Als niet de vrouwen hun hoofddoek áf wilden doen, maar juist graag óp wilden houden, maar er waren mensen die dat niet goed vonden, dan komt Paulus met een heel wijs antwoord. Paulus laat zien dat mannen en vrouwen door God verschillend gemaakt zijn. Mannen zijn niet zo maar de baas of zo. Ze hebben een hoofd. Ze hebben iemand aan Wie ze verbonden zijn. Die de oorsprong van hun leven is: Jezus Christus. Daar krijgen mannen in ieder geval een les. Zoals Christus zich helemaal gaf voor hen, zó moeten zij zich ook helemaal geven voor hun vrouw! Dus niet haar commanderen of dwingen iets te doen wat niet goed is. Maar juist in alle fijngevoeligheid met haar omgaan. Want de man is het hoofd van zijn vrouw. Nogmaals: niet de baas. Maar degene die in liefde voorop moet gaan. Eerlijk gezegd: dat is sinds Adam en Eva van de verboden boom aten al een probleem geweest. Dat de man niet in liefde voorop ging in verbondenheid aan God. Maar dat hij zijn mond hield en zweeg. Gewoon maar achter Eva aanging. Hij liet háár voorop gaan. Zo verbindt Paulus eerst mannen en vrouwen sámen aan Christus, hun Heer.

Daarna zegt hij dat het door vrouwen als een schande gevoeld kan worden als ze zonder hoofdbedekking in de gemeente bidden of profeteren. Als het klopt dat vrouwen gedwongen werden om hun hoofddoek af te leggen, snap je ook waarom Paulus zo reageert. In feite zegt hij dan: Voor een vrouw kan dat ook het gevoel geven dat ze kaal is. Als ze geen hoofddoek draagt, dan geeft dat voor haar het effect alsof haar haar afgeknipt of geschoren is. Daarom: als het voor een vrouw een schande is om kaal te zijn, moet ze haar hoofd mogen bedekken. (vs. 6) Dan hoeft een man zijn hoofd niet te bedekken. Hij is het beeld en de heerlijkheid van God. En dat bedoelt Paulus hier dan niet in de zin dat een vrouw niet het beeld van God is. Dat weet hij uit Genesis 1 wel beter! Maar het gaat hem erom dat geen mens zich voor het aangezicht van God hoeft te schamen. Een vrouw is de heerlijkheid van haar man. Zo is dat nu eenmaal. Als je getrouwd bent, dan vind je als man je vrouw mooi. Zij is jouw glorie, je bent blij met haar. Maar als je als vrouw gewend bent om in het openbaar een hoofddoek te dragen, dan voelt het niet fijn om die af te moeten leggen. Alsof je je man te schande maakt. Dat is misschien wat moeilijker na te voelen voor ons, maar dat werkt natuurlijk wel zo als je daarmee opgegroeid bent. Denk alleen maar even aan de discussie over de hoofddoek van moslimvrouwen in het Europa van vandaag. Je geeft dan als vrouw iets bloot wat je normaal alleen maar aan je man liet zien. Dan voel je je te kijk staan. Dat heeft natuurlijk alles te maken met cultuur en gewoonten. Maar Paulus wil daar kennelijk rekening mee hou-

den. En daarom zegt hij als conclusie in vers 10: *Een vrouw zou zeggenschap over haar eigen hoofd moeten hebben.*

Met andere woorden: Wie als vrouw graag de stola om het hoofd slaat in de eredienst, die moet daar vrij in mogen zijn. En andersom natuurlijk ook - ben je gewend om geen hoofdbedekking te dragen, dan is dat ook niet verboden. Een vrouw zou zeggenschap moeten hebben over haar eigen hoofd.

Om zijn argument nog extra kracht bij te zetten wijst Paulus behalve naar het scheppingsverhaal uit Genesis 2 ook nog naar wat mensen als normaal ervaren. Ze moeten zelf maar eens beoordelen of het passend is voor een vrouw om zonder bedekking op het hoofd te bidden tot God. Paulus zegt: Kijk maar eens goed rond. Hoe zien mannen en vrouwen er uit? Mannen hebben (tenminste in die tijd van het Romeinse rijk) kortgeknipt haar. Dat is natuurlijk niet altijd en overal zo geweest. Geen kunstenaar die de Here Jezus durft af te beelden met kortgeknipt haar! Maar in Korinte zal dat wel gewoon geweest zijn.

En vrouwen hebben juist langer haar dan mannen. Welnu, zegt Paulus, dat lange haar is aan een vrouw gegeven als een soort natuurlijke bedekking. (vs. 15) Ook van nature hebben vrouwen dus al een soort omsluiting van het hoofd door hun langere haar. Als dat zo is, waarom zou je dan vrouwen dwingen om hun hoofddoek af te leggen? De natuur leert je dat een hoofdbedekking heel mooi past bij vrouwen. Hoe haal je het in je hoofd om vrouwen dat af te willen nemen. Mogen ze dat niet meer zelf weten? *Een vrouw zou zeggenschap moeten hebben over haar eigen hoofd.*

En als je dan toch je gelijk wilt halen, zegt Paulus erbij, wij hebben die gewoonte niet en de andere kerken ook niet. Welke gewoonte? Dat zegt Paulus niet. Maar als we er nog even vanuit blijven gaan dat in Korinte de vrouwen onder druk gezet werden om hun hoofddoek juist af te leggen terwijl ze dat niet wilden, wordt helder wat Paulus aan het eind bedoelt. Nergens in de kerk worden vrouwen gedwongen om hun hoofddoek af te leggen. En trouwens ook niet om er een op te doen.

Stel dat dit achtergrondverhaal bij het schrijven van Paulus ongeveer klopt. Dan vallen er meer puzzelstukjes behoorlijk op hun plaats. Dan is Paulus in ieder geval niet de vrouwenhater waar hij zo vaak voor uitgemaakt is. Maar dan gaat Paulus juist heel fijngevoelig met vrouwen om! Hij beseft dat een vrouw zich kaal en bloot kan voelen als ze niet zoals ze gewoon is een hoofddoek mag dragen. Nu, dat mag ze dan ook rustig doen. Het past heel mooi bij haar. En bij haar haar. Maar hoe dan ook, als je dat niet gewend was als vrouw, dan hoeft het natuurlijk ook niet. Vandaar die zeggenschap over haar eigen hoofd. Geen opgelegde mode of gedwongen ontkleding dus in de kerk!

Samen verbonden in de Heer

Wat je hier nu allemaal aan hebt? In ieder geval hoef je dus niet als vrouw met een hoed op naar de kerk. Het lijkt me dat de apostel hier net als op veel andere plaatsen een prachtig voorbeeld laat zien van wat vrijheid in Christus betekent. Paulus kiest geen partij voor de één of de ander. Hij verbindt de één en de ander samen aan de Heer van de kerk. Mannen en vrouwen die elk op hun eigen plaats en met hun eigen kwaliteiten Jezus Christus mogen volgen.

Voorbeelden zijn om er van te leren. Wij hebben net als de Korintiërs nogal eens de neiging om naar allerlei problemen in de kerk met oogkleppen te kijken. Paulus laat je verder kijken dan het eigen gelijk. Ook verder dan je eigen principiële verhaal. Hij verbindt je eerst aan Jezus Christus. En daarmee aan de Schepper zelf. Daarmee kom je in een enorme ruimte te staan. Krijg je veel meer overzicht. Dát alleen al is rustgevend. Het haalt de gejaagdheid uit alle problematiek. En het houdt de koers er ook in. Alle rondtollende kompasnaalden raken weer gericht op Christus. Samen met Christus' kerk van alle tijden en alle plaatsen. Als je je zó laat verbinden aan je Heer in de hemel, dan komt er een massa energie vrij om werkelijk met en voor Hem te leven. En hoef je niet onder te gaan in allerlei geschillen. Die op de keper beschouwd helemaal niet zo belangrijk zijn. Want of je nu man bent of vrouw bent in de kerk: alles is uit God. Vind in Hem je houvast, het ging toch allemaal om Hem?

Ds. J.J.T. Doedens is predikant van de Gereformeerde Kerk te Vlissingen

PERSBERICHT

KAMPEN - De rector van de Theologische Universiteit van de Gereformeerde Kerken (vrijg.) in Nederland belegt, mede namens het curatorium, een bijeenkomst waarin afscheid genomen zal worden van prof. dr. J.A. Meijer. Deze is voornemens tijdens deze samenkomst een afscheidscollege te geven getiteld

'Kerk van mensen, kerk van God'.

Professor Meijer werd op 1 september 1969 als docent met leeropdracht verbonden aan de universiteit. Op 20 februari 1976 werd hij benoemd tot lector en sinds 7 december 1987 is hij buitengewoon hoogleraar in Nieuwtestamentisch Grieks, Hellenistisch en Oudchristelijk Grieks en Oudchristelijk Latijn. De afscheidssamenkomst wordt D.V. gehouden op vrijdag 16 september 2005 in de Bazuinkerker, Cello 1 te Kampen; Wij verzoeken u om 14.45 uur aanwezig te zijn.